

ניתן לקבל את העלון כל שבוע
במייל: 0527615936b@gmail.com

לחצו על התמונה והאזרו: yoelf@asiatec.co.il
שירותי הקלדה ועיבוד ב"מכון התורני"
רחוב האומן 27 ירושלים: 0533194867

דברי תורה

כי תצא - תשפ"ו | גליון 199 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

תנאי בהיתר יפת תואר, שדוקא באופן זה שה' נותן האויב ביד ישראל ונצחו בלחמה אז הותרה יפת תואר, אבל אם הוא כדרך המלחמות שאלו שובים מהם והאויב שובה מהם באופן זה לא הותרה יפת תואר, ורק באופן שנתנו ה' להאויב בידך אז יוכל לעכבה בעל כרחיה. ומפרש הטעם, כיון שהדרך כשעושים שלום או בתוך המלחמה, מחליפים שבויים שאינם ראויים עוד למלחמה, אם כן יתכן כי עבור היפת תואר שמגיירה ונושאה לאשה בעל כרחיה יעכבו הגויים ישראל חשוב ונכבד.

אבל ב"עמק הנצי"ב" על הספרי, כתב דהספרי מפרש הכתוב שהוא דרך הבטחה, דאם עשית כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נותנו בידך. ומפרש שלפי דבריהם מוכח שאין כאן תנאי בדין יפת תואר, אלא אף בלא ניצוח מותרת.

(וע"ע ב"העמק דבר").

"כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אֹיְבֶיךָ וַנִּתְּנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ" (דברים כא, י).

כלי זיין ושמו מוסר

"כי תצא למלחמה על איביך" - איזו מלחמה היא הכי גדולה? מלחמת היצר! ומי הוא האויב הכי גדול? היצר הרע!

החילוק בין מלחמה זו למלחמה עם אויבים אחרים הוא - שבמלחמה עם אויבים, אם מנצחים אותם פעם אחת או שתיים אין מה לפחד מהם יותר, כי הם מפחדים לצאת שוב למלחמה, מה שאין כן במלחמת היצר, מלחמת היצר היא מלחמה מיוחדת, וככל שאתה מנצח, עדיין מתחזק הוא וחוזר ולוחם. ולכן גם אם נצחת את היצר מאה פעמים - היצר אינו מתעצל וחוזר ולוחם בך, ובכוחות יותר גדולים מאשר לפני כן, שהרי 'כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו' (סוכה נב, א).

ה"חובת הלבבות" (שער יחוד המעשה פ"ה) אומר דברים נמרצים להסביר איזה אויב מר הוא היצר הרע: 'ראוי לך לדעת, כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך, הנמסך בכוחות נפשך, והמעורב במזג רוחך, והמשתתף עמך בהנהגת חושך הגופניים והרוחניים... ואתה ישן לו - והוא ער לך, ואתה מתעלם ממנו - והוא אינו מתעלם ממך, לבש לך בגדי הידידות, ועדה עדי האהבה לך, ונכנס בכלל נאמניך ואנשי עצתך וסגולת אוהביך... והוא מורה אותך בחיצוי הממיתים לשרשך מארץ חיים'.

כיצד נלחמים באויב זה? איך נוכל להתגבר עליו, ואיך נתקן את המידות הרעות שלנו? העצה היחידה היא - מוסר! רק על ידי לימוד המוסר ישנה אפשרות לאדם לתקן את המדות

"כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אֹיְבֶיךָ וַנִּתְּנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ וְשִׁבִיתָ שְׁבוֹיוֹ" (דברים כא, י).

עיינ ב"אור החיים" שדקדק, אחר שאמר "כי תצא למלחמה" לא היה צריך לומר "על אויביך". ומפרש, כי לפי שבא הכתוב להתיר יפת תואר שאסורה שלא בשעת מלחמה, גם להתיר קדלי דחזירי (חולין יז, א) ושאר איסורין, חש הכתוב שביציאת ישראל למלחמה רגליהם לרע ירוצו כדי שיהנו מדבר איסור, לזה בא הכתוב והתנה ואמר "כי תצא" תהיה יציאתך למלחמה להנקם מ"אויביך" שהם אויבי ה'.

והנה לענין היתר קדלי דחזירי בשעת מלחמה, יליף שם בגמרא מהפסוק "וּבְתֵימָם מְלָאִים כָּל טוֹב" (לעיל ו, יא), והרמב"ם (הלכות מלכים פ"ח ה"א) הביא דרשת הגמרא וכתב, 'חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים וכו', מפי השמועה למדו "ובתים מלאים כל טוב" ערפי חזירים וכיוצא בהן'.

אולם הרמב"ן (שם ו, י) מביא דברי הרמב"ם וחולק עליו דלא רק משום פקוח נפש ורעבון הותר להם אלא שהותר להם לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם. ועוד חולק עליו דלא נאמר היתר זה בכל חלוצי צבא, אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו.

אבל החינוך (מצוה תקכ"ז) ובמאירי בגמרא שם, סבירא להו כהרמב"ם בזה שהותרו להם האיסורים גם במלחמת הרשות בחוץ לארץ (ועי' ברדב"ז על הרמב"ם שם ובהגהות מ"מ על ספר החינוך שם).

ואפשר ללמוד מלשון ה"אור החיים" הק' שנקט כהרמב"ם שאף במלחמת הרשות שבחוץ לארץ הותרו האיסורים, שכן כתב בלשונו 'שביציאת ישראל למלחמה רגליהם לרע ירוצו כדי שיהנו מדבר איסור' היינו יפת תואר וקדלי דחזירי, ויפת תואר בודאי הותרה רק במלחמת הרשות וכמו שכתב רש"י מהספרי 'במלחמת הרשות הכתוב מדבר', ובהכרח כך, שהרי על יושבי ארץ כנען נאמר "לֹא תִחַיֶּה כָּל נֶשְׁמָה" (דברים כ, טז) ואי אפשר לומר אודותם "ושבית שביו" [וכן כתבו להדיא הספורנו והחזקוני, שכוונת הכתוב "כי תצא למלחמה" למלחמת חוץ לארץ שהרי אין לומר "ושבית שביו" במלחמת ארץ ישראל].

(משחת שמו)

"כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אֹיְבֶיךָ וַנִּתְּנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ וְשִׁבִיתָ שְׁבוֹיוֹ" (דברים כא, י).

כתב ב"משך חכמה": "ונתנו ה' אלוך בידך" נראה שהוא

הרעות, אין רפואה אחרת כי אם מוסר בלבד. וכמו שהחולה רחמנא ליצלן, אינו יושב בטל במצבו, אלא הולך לרופא לקבל את הרפואה הנחוצה לו כדי להתרפאות, כן הוא באדם הזקוק לרפואת הנפש אל יושב בטל, הוא צריך ללכת, ללמוד מוסר ולקבל מוסר, כי זוהי רפואתו.

ישנם כאלו שיאמרו: למדנו מוסר, ואנחנו לא רואים שזה משפיע עלינו. אבל אין זה נכון. ידוע המעשה ברבי עקיבא (אבות דר' פ"ד) שראה אבן שניקבה מים, ועשה ק"ו בעצמו: מה רך פסל את הקשה, דברי תורה שקשה כבדול, על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם. ומסביר ר' ישראל סלנטר זצ"ל (אור ישראל מאמר י'), שזה פשוט שכאשר נופלים מים על אבן - נעשה חור באבן לאחר זמן, אבל מי מעלה על דעתו שגם הטפה הראשונה פעלה פעולה כלשהי? אמנם כן הוא, הטפה הראשונה כבר עשתה רושם מסויים, שאם לא כן, לעולם לא היתה האבן נחקקת, אך לרוב קטנותו אינו מורגש בעין בשר. רבי עקיבא הבין בשכלו מה שאינו מורגש בעינים, ולכן אמר, אם טפה ראשונה עשתה רושם על האבן וברכות הימים התקבצו הרשמים המועטים לרושם גדול, כ"ש שדברי תורה יעשו רושם עלי, ואע"פ שעתה אין הדבר מורגש מ"מ בברכות הימים יתקבצו הרשמים ויעשו רושם גדול. וכן הוא גם בלימוד המוסר. אמנם בתחילה לא מורגש הרושם של הלימוד, אבל בוודאי ישנו רושם, ולכן אין מה להתייאש אם לא מרגישים את השינוי מיד, כי בס"ד יראו הפירות של הלימוד במשך הזמן.

זהו מה שבא הכתוב להשמיענו: "כי תצא למלחמה על איבך" - על יצרך, ואתה הולך ומכין את עצמך להלחם עמו על ידי לימוד המוסר, אזי מבטיחה לנו התורה - "ונתנו ה' אלהיך בידך" - שהקב"ה יעזור לך לנצח במלחמה, ויתן את היצר בידך.

עיקר המלחמה עם היצר היא בשטח המדות הרעות. והאדם הנלחם ביצרו הוא בהכרח ירא שמים - שאם לא כן, לשם מה הוא עובד על מדותיו?! אנו יודעים כמה קשה היא לשבור איזו מדה רעה, ואדם שמשתדל, עם כל הקושי, לשבור אותה - ודאי שהשתדלותו היא מחמת שרוצה לעשות רצון ה'.

אל נשלה את עצמנו שכבר יש לנו מדות מתוקנות, נתבונן מעט איך היינו נראים לו היו לנו באמת מדות טובות, איך היה נראה הבין אדם לחברו שלנו, האם כמו שזה נראה עכשיו? איך היה נראה הכיבוד אב ואם שלנו? הלא היה נראה בתכלית הכבוד! האם אנחנו עושים את זה, אין אנו יכולים להשיג כמה מצות כיבוד אב ואם מחייבת, ואין מה לדבר בענין כבוד רבו שלימדו תורה שמסר בידו את התורה וההכנה לחיי עולם הבא!

היצר לוחם תמיד עם האדם ובפרט בחודש אלול, כי היצר מחפש כל פתח שיכול להיכנס בו כדי להכשיל אותנו, אבל ב"ה יש לנו את כלי הזיין להלחם בו, והכלי זיין הוא מוסר.

(יראה ודעת - רבי יהודה זאב סגל)

"וְרָאִיתָ בְּשִׁבְיָהּ אִשָּׁת יִפֹּת תֹּאֵר וְחִשְׁקָהּ בָּהּ וְלִקְחָהּ לָךְ לְאִשָּׁה" (דברים כא, יא).

בחירת אשה

דרך השלימות היא אשה משכלת לא יפת תואר, כי היפה בנשים בלא טוב טעם ושכל תגנה בעלה ותשפילהו, ותשימהו נבזה ומתבזה כאחד החזירים המתגלגלים בטיט ובאשפה, "נָזַם זָהָב בְּאַף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם" (משלי יא, כב).

והאיש אשר יבחר לו היפה בנשים בלא שכל, הולך בדרכי הסכלים הזונים אנשי הצבא, והוא שדברה תורה כנגד יצר הרע!

(מלמד התלמידים' לרבינו יעקב אנטולי [ספרו הובא באבודרהם וכלבו])

"וְהִסְרִיהָ אֶת שְׂמֹלֶת שִׁבְיָהּ מֵעֲלֶיהָ וַיִּשְׁבָּה בְּבֵיתָךְ וּבְכֹתָהּ אֶת אִבְיָהּ וְאֶת אִמָּהּ יָרַח יָמִים" (דברים כא, יג).

'כל כך למה? כדי שתהא בת ישראל שמחה, וזו עצבה. בת ישראל מתקשטת, וזו מתנוולת' (רש"י).

בפרשה זו אנחנו רואים, שהתורה נותנת לאדם עצות מעשיות (פרקטיות), לעזור להתגבר על היצר. אדם זה, שלא הצליח להתגבר על יצרו, והביא את הנכרית לביתו, מְצֹנָה עליו התורה סדר שלם כדי לְנַלְּהָ בעיניו, לדבר אל היצר הרע בשפה שלו. אם הדרך הרגילה של לימוד השכר והעונש וגנות העבירה וכו' אינם משפיעים עליו, עליו להשתמש בעצות אחרות כדי להכניע את היצר הרע.

מצינו דוגמא לזה בגמ' קידושין פא, א במעשה דרב עמרם חסידא, שכשבאה לו תאוה לעשות עבירה התחיל לצעוק 'נורא בי עמרם', וכשהתאספו כולם לכבות את השרפה, הסביר להם כונתו שיש שרפה בקרבו, היצר שמסיתו לעבור עבירה, וצעקתו היתה, כדי שהבושה מאחרים תמנענו מלחטוא. ולמדנו מזה, שהאדם צריך לחפש כל מיני עצות כדי להתגבר על היצר.

חז"ל אומרים (כבא בתרא צח, א) 'האי מאן דיהיר אפילו אינשי ביתיה לא מקבל'. ותמוה, הלא כבר אמרו חז"ל (סוטה ד, ב) 'כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודה זרה', האם לא די במאמר חז"ל הזה כדי לשמור אותנו מגאווה, מה נתחדש במאמר 'האי מאן דיהיר'. לפי הנ"ל הדברים מובנים. חז"ל באו ללמד אותנו יסוד נפלא במלחמה כנגד היצר. פעמים שאדם הנכשל במדת הגאווה לא יספיק לו אם נאמר לו שהמתייהר הוא כאילו עובד עבודה זרה, כי לפי מצבו הרוחני מאמר חז"ל זה אינו יכול להשפיע עליו, על אדם כזה צריכים להשפיע לפי המצב שהוא נמצא בו עתה, במצבים שלא יועילו מאמרים כגון 'כאילו עובד עבודה זרה' או 'ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך' (סוטה שם), צריכים לדבר אל יצרו במילים אחרות. יתכן שדוקא מאמר חז"ל 'האי מאן דיהיר אפילו אינשי ביתיה לא מקבל', הוא זה שיעזרו להתגבר על יצר הגאווה.

יסוד זה רואים גם בדברי רבינו יונה בשערי תשובה (א, ד) שכתב שהמתאחר לעשות תשובה מפסיד, 'כי לולא

התמהמה, כי עתה שב נאנח במרירות לב ברגזה ובדאגה, ודלפה עינו מתוגה, כי יפגשו יצרו שנית ויזדמן החטא לידו, יכבוש את יצרו, ויזכור אשר עבר עליו מכוס המרירות, ולא יוסיף לשתות עוד... וכאשר יאחר לשוב, בבא החטא לידו יפול במוקשו כבנפול בתחילה'. כלומר, רבינו יונה מיעץ למי שנכשל בחטא, להשתמש בעצות מעשיות נגד היצר, ולהעמיד נגד פתויי היצר את הצער והכאב של התשובה והחרטה, כדי שלא ירצה להוסיף ולעבור עבירות, ואם הוא ח"ו מתאחר לעשות תשובה מאבד הוא בידים עזר גדול זה.

(יראה ודעת - רבי יהודה זאב סגל)

ומי שעושה כן גורם נחת רוח להקב"ה, בזה שהוא מביא את האחרים לידי שמחה, שהוא ענין יסודי בעבודת ה'. וגם בזה הרי הוא עצמו עובד את ה' בשמחה, ויזכה למעלות עליונות, וכמו שכתב המשנה ברורה בסוף הלכות סוכה (סימן תרט"ס ס"ק יא), 'והעידו על האר"י ז"ל שאמר, שהמעלה העליונה שהשיג באה לו על ידי שהיה משמח בכל עוז בשמחה של מצוה'. ונמצא שעל ידי השמחה יזכה האדם לגרום נחת רוח להקב"ה ולמדריגות גבוהות בעבודת ה'.

(עץ החיים - רבי חיים מינץ)

"כִּי תִהְיֶינָה לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאֶחָת אֶהְיֶיבָה וְהָאֶחָת שְׁנוֹאָה" (דברים כא, טו).

"שתי נשים" וכו'. נישואי אשה אחת היא יותר שמחה מנישואי שתי נשים, משני פנים: חדא, שאהבת אשה אחת תירה היא מאהבת שתי נשים, ויתר נדבכת נפשו באהבת אשתו כשהיא אחת ממה שנדבכת כשהן שתיים. ועוד, שמי שנושא שתי נשים כאחת, כיון שהן צרות זל"ז, מתקנאות הן זו בזו ונמצא הוא טרוד ביניהם.

(שו"ת הר"י מיגאש סימן ל"ו)

"כִּי תִהְיֶינָה לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים" (דברים כא, טו).

ידועים דברי הט"ז (ביו"ד קי"ז ס"ק א' או"ח תקפ"ח ס"ק"ה וחור"מ ב ס"ק"ה) דאין כח ביד חכמים לאסור דבר שפירשה התורה בפירוש להיתר, דאין כח ביד חכמים להחמיר אלא במקום שאין בו לא איסור ולא היתר מפורש מן התורה, מה שאין כן במקום שיש היתר מפורש מן התורה. והקשו האחרונים, דלפי זה איך אסר רבנו גרשום מאור הגולה בחרם לאיש אחד לישא שתי נשים, הרי מקרא מפורש אומר "כי תהיין לאיש שתי נשים".

ובאמת אפשר לומר שזו אינה קושיא, שהרי אפשר לאוקמא הפסוק דמיירי כשנשא אחת וגירשה ואחר כך נשא את השניה, ובאמת מעולם לא היה נשוי לשתיהם בבת אחת. ואכן כך מפרש הפסוק ב"קול אליהו" להגר"א, דמיירי שגירש את השנואה. [וכ"כ לתרץ בתשו' "גנזי יוסף" קנ"ד]. וב"חתם סופר" (שו"ת ח"ו ליקוטים סימן נב) תירץ, דאף על גב שאין חכמים יכולים לאסור בתקנה מה שמותר בפירוש בתורה, מכל מקום, אדם האוסר על עצמו בשבועה או בחרם, בודאי אסור אפילו מה שהותר בפירוש בתורה, ולכן שפיר החרים רבנו גרשום, מפני שיש לכל נשיא ישראל וגדול הדור כח להחרים ולאסור כמו שאדם נשבע לעצמו. ועוד תירץ שם, דאילו אסרו לישא ב' נשים כשביל שלא ירבה בתאוה, הכי נמי דהוי אסור מה שהתורה התירה, אבל הם ראו לעשות גדר ללאו "שארה כסותה ועונתה לא יגרע", לכן אפילו מצי השתא למיקם בספוקיה דלמא לעתיד לא מצי למיקם על כן אסור.

ובתשובות "מנחת אלעזר" (ח"א סי' ס"ב) תירץ גם כמו היסוד של ה"חתם סופר" לחלק בין חרם לתקנה. ועוד תירץ, דלכן הגביל רבנו גרשום את החרם עד סוף האלף החמישי בלבד (שו"ע א"ע א ס"י), מחמת טענה זו שלא יהיה תקנת החרם נגד דבר מפורש בתורה להיתר. והיינו טעמא שכתב הרמ"א שם

"וְהִסִּידָהּ אֶת שְׂמֹלֶת שְׂבִיָּהּ מֵעֲלֶיהָ וַיֵּשְׁבָה בְּבֵיתָךְ וּבִכְתָּהּ אֶת אָבִיהָ וְאֶת אִמָּהּ יָרַח יָמִים וְאַחֵר כֵּן תָּבֹא אֵלֶיהָ וּבְעֻלָּתָהּ וְהִיתָה לָּךְ לְאִשָּׁה" (דברים כא, יג).

טוב המלבין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב

"ובכתה את אביה", כל כך למה, כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה, בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת" (רש"י).

הנה ציוותה התורה שיפת התואר תשב באבילות ובעצבות, כדי שלא ירצה לישאנה. ויש בזה שני דברים, האחד שאין נוח לו לאדם שתהיה לו אשה השרויה בעצבות. אבל יש עוד ענין גדול בזה, והוא מפני שטבע האדם הוא להיות מושפע מסביבתו, וכאשר אדם אחד נמצא בשמחה, הוא גורם שגם כל הסובבים אותו יהיו במצב רוח טוב ובשמחה, וכן להיפך. וכשתשב היפת תואר באבילות, ממילא תתן הרגשה של עצבות לסובבים אותה, ולא ירצה לישאנה.

ומכאן יש ללמוד את החשיבות והחיוב של כל אחד להיות תמיד בשמחה ורוח טובה, ולכל הפחות להיראות כך, כיון שהתנהגותו פועלת אצל זולתו, שגם הם יהיו בהרגשה של שמחה ורוח טובה.

ולדוגמא, אדם הנמצא בביתו והוא ברוח טובה ומראה פנים שמחות, גורם שגם כל בני הבית יהיו בשמחה. וכן כל אדם בכל מקום שהוא נמצא, אם פניו תמיד שמחות, הוא עושה חסד גדול לכל הסובבים אותו.

וכן דרשו חז"ל (כתובות קיא, ב) על הפסוק (ויחי מט, יב) "וּלְכֹן שְׁנַיִם מִחֻלָּב", 'אמר רבי יוחנן טוב המלבין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב, שנאמר "וּלְכֹן שְׁנַיִם מִחֻלָּב", אל תקרי לבן שינים אלא לבון שינים'. וביאר רבי אביגדור מילר זצ"ל בשם האלטער מסלבודקה, שאע"פ שכוס חלב בריאה לגוף האדם, והוא המשקה החשוב ביותר, מי שמביא את חבירו לחייו, הוא מטיב לבריאותו יותר ממשקהו כוס חלב, כי החיוך משפיע על כל גופו של האדם לטובה, יותר מכוס של חלב.

ואע"פ שלפעמים יש לאדם איזה צער או דבר הגורם לו עגמת נפש, וקשה לו להיות במצב של שמחה, אעפ"כ יש לו להתנהג כדברי החובות הלככות (שער הפרישות פרק ד'), שהחסיד 'צהלתו בפניו ואבלו בלבו', ואינו מראה צערו לאחרים. אלא אדרבה ראוי להראות תמיד פנים של שמחה וחיוך, כדי לתת הרגשה טובה לכל הסובבים אותו.

שמנהגינו להחזיק בתקנת החרם, מפני שעיקר החרם התקין רבנו גרשום עולמית. ולא נתן לחרם זמן אלא מפני הטעם הנזכר. והחכמים הבאים אחריו שפיר יש להם כח להמשיך החרם.

עוד כתב שם בהגהה לתרץ בשם חכם אחד, שאין לדייק מלשון הפסוק שהתכוונה התורה להתיר לישא שתי נשים לכתחילה, אלא דהפסוק מיירי במי שכבר עשה מעשה והיה הבן הבכור לשנואה, ופירשה התורה דינו של בכור זה. ובמפתחות שם הוסיף עוד בשם חכם אחד, סמך לדבר דבגמרא (קידושין סח, א) אמרינן וכי יש אהובה לפני המקום ושנואה לפני המקום, אלא שנישואיה שנואים לפני המקום כגון בחיבי לאוין, ולפי זה יפה מתפרש דאין כאן היתר בתורה, ואדרבא התורה מיירי שלקח האחת באיסור לאו. אבל בתשובות "יד יצחק" ח"ב רמ"ה ב, מוכיח מגמרא זו להיפך, דאי אפשר לתרץ הכי, דאם כן למה נקרא "אחת אהובה", דהרי לאחר שנשא השניה באיסור נעשו שניהם שנואים.

(משחת שמן)

"וילדו לו בנים האהובה והשנואה והיה הבן הבכור לשנואה"
(דברים כא, טו).

הקשו המפרשים בדיוק לשון הפסוק דמרישא דקרא "וילדו לו בנים האהובה" משמע שתחילה נולד בן האהובה, ואם כן מהו שסיים בסיפא "והיה הבן הבכור לשנואה".

ועיין ב"חכמת שלמה" (חומ"מ סי' רע"ז ס"ו) שמיישב, דקרא איירי כשבן האהובה הוא נפל ולא בר קיימא, ולאחריו נולד בן השנואה, ובא הכתוב ללמד שהבא אחר הנפלים הוא בכור לנחלה. וזהו שאמר הכתוב "כי הוא ראשית אנו לו משפט הבכרה" דילפי מיניה חז"ל (נדה כג, ב) דלא חשיב בכור לנחלה אלא מי שלבו דוה עליו במותו, יצא זה הנפל שאין לבו דוה עליו.

אבל להלן שם בחכמת שלמה (סי' רע"ח) מביא בשם הגר"ח מוואליץ לפרש, דמיירי קרא שבתחילה נתעברה השנואה ואחר כך נולד בן האהובה לפני בן השנואה, ואשמועינן קרא "כי הוא ראשית אנו" דאחר הריון אזלינן ולא אחר הלידה, וכן מובא ב"קול אליהו" בשם הגר"א.

אמנם ב"העמק דבר" כתב שבודאי לא כן הדין, אלא הנוולד ראשון לו משפט הבכורה ולא אזלינן בתר הריון אלא בתר לידה, ויוצא חוצץ נגד השמועה בשם הגר"א בכתבו "ולא אאמין לקול השמועה בשם רבינו הגר"א ושקר העידו בשמו ז"ל. וכן כתב בתשו' "אמרי יושר" (ח"ב ק"ד) ואיני מאמין שהגר"ח מוואלאזין אמר כן. ובספר "סערת אליהו" מביא עדות מפי הגר"א ממש להיפך שמפרש הפסוק דהבכור תלוי בלידה ולא בהריון.

וראה ב"קול אליהו" בהג"ה שדייק על דברי הגר"א איך אפשר לומר שהולכים אחר הריון ולא אחר לידה, ממה שכתב רש"י בפרשת תולדות אצל לידת יעקב ועשו (בראשית כה, כו) שיעקב נוצר מטיפה ראשונה וכמשל הנכנס בשפופרת וכו', ולדעתו היה צריך להיות יעקב הבכור, ואנו רואים שמשפט הבכורה לעשו והוכרח יעקב לקנותה ממנו. ובאמת

ב"חכמת שלמה" עצמו חזר בו מחמת קושיא זו, ודן שם דאולי יש לומר דבתאומים שאני. וכן כתב בשו"ת "שואל ומשיב" (מהדורה תליתאה חלק ג סימן נב) דזה אינו, ובודאי דהעיקר תלוי בלידה וכו', וראה ברורה מעשו ויעקב שכל שיצא ראשון הוא הבכור, ודוק.

אבל בטור על התורה (פרשת תולדות), הקשה תימה, מה מכר שיך בבכורה, שאינו דבר שנתפס בקנין, והוא דבר שלא בא לעולם. והביא בשם יש מתרצים דמשום הכא קנה יעקב את הבכורה מעשו ולא חש מרמיה אף דאין נאה לצדיקים לעסוק במעשי מרמה, מפני שמן הדין היתה לו משפט הבכורה שהוא נוצר ראשון, וכ"כ בפירוש התוספות השלם על התורה שם. ודחה הטור סברא זו מעיקר הדין דלא נהירא כי משפט הבכורה בפטר רחם תלה רחמנא ואינה נתונה אלא לנולד ראשון [וע"ע "כלי חמדה" כאן ובפרשת תולדות].

(משחת שמן)

"לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור, כי את הבכור בן השנואה יפיר לתת לו פי שנים"
(דברים כא, טז-יז).

כתב הרמב"ן: "כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים" - מצות עשה שינחילנו פי שנים, והנה המשוה את הבכור לאחיו בנחלתו עובר בלא תעשה ועשה.

אך בספר המצוות להרמב"ם (עשה רמח) מנה זאת למצות עשה בלבד. ובהשגות הרמב"ן (שכחת הלאווין ד"ה המצוה הי"ב) השיג עליו למה שכח מלמנות כאן גם מצות לא תעשה שלא להעביר נחלת הבכור לשאר אחיו.

עוד כתב הרמב"ן: וממה שאמר הכתוב "על פני בן השנואה הבכור" יראה לי שאין המצוה הזאת והדין הזה נוהג אלא בחיי הבכור, אבל אם מת הבכור בחיי אביו, אף על פי שהוא יורש חלק בכורתו בקבר ומורישו מן הדין לבניו, אם רצה הזקן ואמר יירשו בני כך וכך בנכסי ובניו של בני הבכור יטלו כך וכך בנכסי, דבריו קיימין כדרך שהם קיימים במקום שאין שם בכור וכו' כי לא מצאתי "על פני" רק בחייו, "על פני אהרן אביהם" (במדבר ג, ד), "על פני תרח" (בראשית יא, כח), וכן כולם.

וה"קצות החושן" (חומ"מ סי' רפ"א סק"ד) פסק להלכה כדבריו, ודלא כתשובת מוהרי"ט (חומ"מ סי' ע"א), וכתב על זה שהמוהרי"ט לא ראה דבריו בזה, ובודאי אילו הוי שמיע ליה דברי הרמב"ן לא היה חולק. אולם הגרעק"א בגליון בשו"ע שם, הביא מחלוקת האחרונים אם נקטינן כשיטת הרמב"ן להלכה. וכן הביא ב"פתחי תשובה" שם (סק"א).

והנה האחרונים תמהו על דברי הרמב"ן, דמצינו במדרש שיש מחלוקת התנאים על זה אם "על פני" פירושו מחיים או במותו, וז"ל המדרש: (במדבר כו) "על פני אהרן אביהם" (במדבר ג, ד) נחלקו חכמים, רבי יצחק אמר בחייו רבי חייא בר אבא אמר במותו. על דעתיה דרבי יצחק דהוא אמר בחייו נאמר כאן "על פני" ונאמר להלן "על פני" דכתיב "וַיָּמָת הָרָן עַל פְּנֵי תָרַח אָבִיו" (בראשית יא, כח), מה "על פני" האמור להלן

בחייו אף "על פני" האמור כאן בחייו. על דעתיה דרבי חייא בר אבא דהוא אמר במוותו, נאמר כאן "על פני" ונאמר להלן "על פני" (שם כג, ג) "וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֶתוֹ" מה "על פני" האמור להלן במוותו אף "על פני" האמור כאן במוותו. ובערוך השולחן (חור"מ שם ס"ט) מיישב הרמב"ן, דאפילו על דעת דרבי חייא בר אבא "על פני" אינו לאחר מיתה וקבורה, והפירוש הוא שנתכהן אלעזר כשלא נקבר עדיין אהרן, כמו בשרה שנאמר בה 'על פני' קודם קבורתה. וכדמסיים המדרש שם מת אהרן שימש אלעזר, ורצונם לומר מיד קודם קבורה, כמו שאמרו בספרי שלבש בגדי כהן גדול, ואיתמר אולי נתמנה מיד לסגן דדינו ככה"ג וכדאיתא בהוריות.

אמנם בהא דכתב שנתכהן אלעזר לפני קבורת אהרן, נחלקו האחרונים בזה. וכן מה שכתב שנתמנה איתמר לסגן מיד, לא משמע הכי במדרש שם דאיתא בלשונם מת אהרן שימש אלעזר מת אלעזר שימש איתמר וזה היה אחר קבורת אהרן.

"פִּי אֶת הַבֶּכֶר בֶּן הַשְּׁנוּאָה יִכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם" (דברים

כא, יז).

כתב ב"משך חכמה" פרשת שמות (ד, כב) על הפסוק "בְּנֵי כְּכָרִי יִשְׁרָאֵל" שכן בכור נוטל פי שניים משום שהוא עשה אותו לאב, כן ישראל שעשו כביכול להשם יתברך לאב להעולם שהם הכירו השגחתו ויחודו בתבל.

וצריך ביאור לפי זה, למה אין נקבה בכורה נוטלת פי שניים, הרי היא עשתה את אביה לאב. ובשלמא כשיש לה אחין והדין הוא דאין הבת יורשת במקום בנים, שפיר אינה בדין ירושה כלל, אבל כשאין לה אחים ונחלת האב ניתנת לבנותיו, מדוע לא תקבל פי שניים.

כתב הבעל הטורים כאן, שבשביל שהבכור נוטל פי שניים יש באותיות בכור ענין כפילות, הבי"ת כפולה על האל"ף שלפניה וכן הכ"ף כפולה על הו"ד שלפניה וכן הרי"ש כפולה על הקו"ף שלפניה והו"ו נכתבת כפולה שכותבין אותה ב' ווי"ן. ודבריו צריכין ביאור שבפסוק כאן נכתב 'הבכר' חסר בלא ו.

"פִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹדֵה אֵינָנו שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וַיִּסְרוּ אוֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם" (דברים כא, יח).

האם בן סורר ומורה הוא בנה של יפת תואר

כתב רש"י לעיל (פסוק יא) דסמיכות פרשת בן סורר ומורה לפרשת יפת תואר באה ללמד, שאם נשא יפת תואר סופו להוליד בן סורר ומורה. ומקורו בגמ' סנהדרין (קו, א).

ויש להעיר בזה, דהנה יעויין בסוגיית הגמ' בסנהדרין (נא, א) לגבי תמר אחות אבשלום שהיתה בת יפת תואר, ויעויין עוד ברש"י בקידושין (כב, א ד"ה ליקוחין) דמתבאר דאף שחייבים לגייר את היפת תואר, מכל מקום הרי היא כגויה, שהרי אינה מתגיירת מדעתה. עיין בזה באחרונים בקידושין (כא, ב). ולפי זה נמצא דבנים שיש לו ממנה אינם מתייחסים אחריו, כמבואר

בקידושין (סח, ב) דישראל הבא על נכרית אין הבן מתייחס אחר האב. ואם כן יש להעיר דאין שייך שיהיה לו בן סורר ומורה - שאינו שומע בקול "אביו ואמו", הא אינו 'אביו'.

ולכאורה צריך לומר בזה, דמה שאמרו שיהיה לו בן סורר ומורה אין הכוונה שיהיה לו ממנה, אלא יהיה לו מאשה ישראלית אחרת. וכן מדויק בלשון רש"י דלא כתב שיהיה לו מהיפת תואר, אלא כתב סתם שיהיה לו, וכן הוא לשון הגמרא בסנהדרין שם 'כל הנושא יפת תואר יש לו בן סורר ומורה' [אולם בכמה חומשים הגירסא ברש"י כאן 'סופו להוליד ממנה בן סורר ומורה', וכן מבואר בהדיא במדרש תנחומא בפרשתנו (א"ח א') 'כל מאן דנסיב יפת תואר, נפיק מינייהו בן סורר ומורה'].

אולם שוב ראיתי ב"אבני מילואים" (סימן ד' ס"ק יב) שהקשה כן, ותירץ, דצריך לומר דבאמת פרשת בן סורר ומורה משכחת לה רק אם אכן נתגיירה ברצון. הרי שהבין ה"אבני מילואים" בבירור שהכוונה שיהיה לו בן סורר ומורה ממנה. וראיתי עוד בזה בספר "נתיבות מרדכי" למו"ר הגר"מ גיפטר ז"ל (יבמות ח"ב עמ' תי"ח) שהעיר כנ"ל, וכתב ליישב, דיש לומר דהכוונה ל'אביו' הטבעי אף שאינו מתייחס אחריו.

(גיצ' אורה - רבי אליקים גיצ'ל פריד)

"פִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹדֵה" (דברים כא, יח).

חקר ה"מנחת חינוך" (מצוה רמח): מה יהיה דינו של בן סורר ומורה שהוא 'טרופה'. הרי אם כל הטעם שהורגים אותו הוא כדברי הגמרא שהוא נידון על שם סופו, שעתידי ללסטם את הבריות, הרי אותו בן סורר ומורה 'טרופה' שבוודאי ימות תוך י"ב חודש, לא יגיע לידי כך שילסטם את הבריות, ואם כן אולי אין דין להורגו.

ברם האמת שלא ניתן ללמוד דין מטעמי המצוות שאומרים חז"ל, שלא נאמרו הטעמים הללו אלא 'על דרך יופי', ואין ללמוד מהם אלא במקום שפירשו חז"ל עצמם.

[ועיין שם שדן שאולי יהיה מקום לפטור אותו כיון ש'טרופה' אינו מוליד, ולדברי חז"ל כל שאינו ראוי להיות 'אב' אינו נידון כבן סורר ומורה].

(שנים מקרא)

"בֶּן סוֹרֵר וּמוֹדֵה" (דברים כא, יח).

עיין ב"משך חכמה" שמביא תוספתא שאינו נעשה בן סורר ומורה בירושלים, ומבאר משום דכיון שכל כך שכיח בשר קדשים ויין מעשר שני, אין כאן חטא לנער אם זלל וסבא, ומה יעשה הבן ולא יחטא.

והאדמר"ר בעל ה'בית ישראל' מגור טען לפני החזון איש, שמסתבר לומר איפכא, היינו שאינו בא לידי זוללות מפני שאוכלים שם קדשים בקדושה כדאיתא בפסחים (נז, א) גבי יוחנן בן נרבאי, וגם מעשר שני שכתוב בו "ואכלת שם - למען תלמד ליראה", על ידי זה לא יכול אפילו נער שהוא זולל וסובא להתגשם כל כך!

”כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵד אֵינָנו שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו
וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְרוּ אוֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם” (דברים כא, יח).

בן סורר ומורה נהרג על שם סופו, הגיעה תורה לסוף דעתו, סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא, ועומד בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות, אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב (רש"י).

ובדעת זקנים מבעלי התוספות הקשו, דכיון שהוא נהרג מפני שעתיד ללסטם את הבריות, אין לחייבו במיתה יותר חמורה מלסטים, דאילו רוצח בסיף וזה בסקילה.

ומיישב, נראה לומר, מדכתיב 'אינו שומע בקול אביו ובקול אמו' והוא כמו מקלל אביו ואמו שהוא בסקילה שנאמר "אביו ואמו קלל דמיו בו".

והחזקוני כתב, כיון דנהרג על שם סופו חיישינן שמא ילסטם את הבריות ויהרגם אף בשבת, ויתחייב סקילה. וכן הביא הרא"ש תירוצים אלו בפירושו על התורה.

ואיתא בגמרא (סנהדרין עא, א): 'אמר רבי שמעון, וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי אביו ואמו מוציאין אותו לסקלו, אלא לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב, דרוש וקבל שכר'. וכתב המהרש"א בחידושי אגדות, דודאי לדעת רבי שמעון התורה חייבה עליו מיתה וכו', אלא דקאמר דאביו ואמו ודאי דלא יוציאו אותו בשביל זה לסקילה, שהם ודאי לא יגיעו לסוף דעתו, ויאמרו שסופו לחזור מדרכיו הרעים ויהיו חסים עליו, ועל כרחך לא היה ולא עתיד להיות, שאביו ואמו לא יגיעו לסוף דעתו ויחוסו עליו מלהוציאו לסקילה בשביל תרטימר אחד. ולמה נכתב, אלא דרוש שאביו ואמו ידרשו שהתורה הגיעה לסוף דעתו דבכזה הוא ראוי ליסקל, וע"י זה יוכיחו ויסרו את בניהם, ויקבלו על זה שכר.

הגאון רבי מתתיהו סלומון הוסיף לבאר בזה, דממ"נ אם ההורים מוכנים להמיתו ולא לחוס עליו, הורים כאלו בודאי שהם מגיעים לסוף דעתו והם בודאי לא יגדלו בשום אופן בן שהוא סורר ומורה, ואם הם לא מחנכים אותו כראוי ומגיע למצב של סו"מ, הורים אלו לא יביאוהו להמיתו כיון שהם לא מבינים להגיע סוף דעתו. ובאמת באברבנאל איתא דהורים המביאים בניהם לבי"ד ליהרג הוא כענין עקידת יצחק שמביאים את בניהם לקרבן כדי שלא יצא לתרבות רעה.

(משחת שמן)

ענין נידון על שם סופו - לטוב ולמוטב

ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו, הגיעה תורה לסוף דעתו, סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא, ועומד בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות, אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב (רש"י).

הנה הקשו המפרשים מדוע בן סורר ומורה נהרג על שם סופו, ואילו בישמעאל כתיב (וירא כא, יז) "בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם", ופירש רש"י: 'לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נידון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות, לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים, רבונו של עולם, מי שעתיד זרעו להמית

בניך בצמא אתה מעלה לו באר, והוא משיבם, עכשיו מה הוא, צדיק או רשע, אמרו לו צדיק, אמר להם, לפי מעשיו של עכשיו אני דנו, וזהו "באשר הוא שם". הרי שאין הקב"ה דן את האדם אלא לפי מעשיו באותה העת, ואם כן מדוע נהרג הבן הזה, הרי עדיין לא עבר על העבירות החמורות כלל.

וכתב הרא"ם לתרץ, דהבן הסורר ומורה כבר התחיל בעבירה קצת, ולפיכך דנין אותו כמו שיהיה לבסוף. אבל ישמעאל לא עשה עדיין שום עבירה באותה העת, ולכן לא שיין שיהא נידון על שם סופו.

ושמעתי ממור"ר רבי דוד קראנגלאס זצ"ל לבאר דבריו, שהחילוק הוא שישמעאל עדיין לא עשה איזה מעשה, שנוכל לתלות בו שהוא גם יבוא בסוף להמית את ישראל, דהיינו לומר-שהוא כבר הולך בדרך של רציחה. אבל הבן הסורר ומורה כבר התחיל לחטוא בגניבה, והתחיל לילך בדרך המביאה אותו לידי חטאים הגדולים, ומשום זה הוא נידון על שם סופו. וזה לימוד גדול לאדם לשמור את עצמו מללכת בדרכי רשע, כיון שאפילו אם רק מתחיל קצת לילך באיזו דרך שאינה טובה, הוא בסכנה להיות נידון על שם סופו.

והנה ידוע שמדה טובה מרובה ממדת פורענות, וממילא אם אדם מעמיד עצמו על דרך הישר, על אחת כמה וכמה שיהיה נידון על שם סופו, ויש לו כבר את הכח והזכות של כל המעשים טובים שהוא עומד לקיים, וכאילו כבר הגיע לסוף הדרך. ואפילו אם למעשה לא יגיע עד הסוף, מכל מקום כיון שהוא על דרך הטוב, יש בידו את כל הזכויות של עושה הטוב.

ופרשה זו של בן סורר ומורה נקראת תמיד בימי חודש אלול, שהם ימי ההכנה לימים הנוראים. ואנו לומדים מפרשה זו עצה טובה לזכות בדין, שהמעמיד את עצמו בדרך הטוב, דהיינו שהוא מקבל על עצמו ללכת בדרך הישר והתחיל לעשות כן, הרי הוא משיג בזה את כל הכח והזכות של כל המעשים הטובים שעומד לקיים בזאת השנה, וזוהי ודאי זכות גדולה להיכתב בספרן של צדיקים גמורים.

(עץ החיים - רבי חיים מינץ)

שמיעת התוכחות - המפתח לעבודת ה'

ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו, הגיעה תורה לסוף דעתו, סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא, ועומד בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות, אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב (רש"י).

הנה התורה החמירה מאד בענין בן סורר ומורה, שניידון על שם סופו ונהרג, אף שהוא צעיר בגילו. וצריך להבין, שהרי בדרך כלל מצינו שהקב"ה מאריך אף, ואפילו רשע שעבר עבירות חמורות, הקב"ה מחכה לו עד יום מותו שישוב. ואם כן צריך ביאור מפני מה החמירה התורה על בן זה, לחייבו מיתה על שם סופו, אף שעדיין לא חטא בחטאים החמורים של גונב ומלסטם את הבריות, ולמה אין הקב"ה מחכה לו שיעשה תשובה.

ועוד הקשו המפרשים, ממה שמצינו להיפך אצל ישמעאל, שהמלאכים היו מקטרגים עליו שלא ינצל מפני שבניו עתידין להמית את ישראל בצמא, ובכל זאת הקב"ה ריחם עליו משום "בְּאֶשֶׁר הוּא שֵׁם" (וירא כא, יז), ופירש רש"י לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נידון, ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות. ולמה כאן אין דנין בן סורר לפי מעשיו עכשיו, רק אומרים להיפך שנידון על שם סופו?

ונראה לבאר חומר הענין של בן סורר ומורה, שהרי אחד מן הדברים שפירשה התורה במעשיו הוא "איננו שומע בקול אביו ובקול אמו", והיינו שאיננו שומע לקול תוכחתם של אביו ואמו. ונראה שמפני זה החמירה עליו התורה כל כך וחייבתו מיתה, מפני שאדם כזה שאינו מקבל תוכחה, אין תקוה לאחריתו שיעשה תשובה. ולכן אדרבה התורה ריחמה עליו, ודנה אותו על שם סופו, ומוטב שימות זכאי ואל ימות חייב.

ובענין זה מצינו דברים נפלאים ב"שערי תשובה" (ב, י"ב), שביאר את גודל מעלת שמיעת התוכחה, ולעומתה את גודל הרעה של מי שאינו שומע תוכחה, וז"ל:

"הדרך השלישי כאשר ישמע מוסר החכמים והמוכיחים יקשיב וישמע ויכנע ויחזור בתשובה, ויקבל בלבו כל דברי התוכחות ושלא יגרע דבר מדבריהם, והנה האיש הזה ברגע קטן יצא מאפלה לאור גדול וכו'.

עוד אמר שלמה המלך עליו השלום (משלי טו, י) "מוֹסֵר רָע לְעֵיב אֶרֶח שׁוֹנֵא תוֹכַחַת יָמוֹת", פירוש – אמת כי ראוי מוסר רע (היינו יסורים) לעוזב אורח ועובר על דברי תורה, אכן יש תקוה כי יוסר וישוב מדרכו הרע. אך רע ממנו שונא תוכחות, כי אין לו תקוה ותקנה במוסר רע אבל אחת דתו למות וכו'. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה, נפל אדם מן הגג ונשברו איבריו צריך רטיה ותחבושת על כל אבר מאיבריו ועצם מעצמו, והחוטא אשר חטא בכל איבריו ונחשב כאלו רבתה מכה באיבריו כלם מכף רגלו ועד קדקדו שנאמר (ישעיה א, 1) "מִכָּף רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ אֵין בּוֹ מָתָם". והנה הקב"ה מרפא כל איבריו ברטיה אחת והיא שמיעת האזן, שנאמר (שם נה, ג) "הִטּוּ אָזְנוֹכֶם וּלְכוּ אֵלַי שְ�מְעוּ וְתָחִי נַפְשְׁכֶם".

ומעתה מובן חומר דינו של בן סורר ומורה, שאילו היה שומע לתוכחות, היתה תקוה שייטיב דרכיו. אבל מכיון שאינו רוצה לשמוע, אין לו תקוה, ולכן מוטב שימות זכאי ואל ימות חייב.

וכן מצינו ענין זה בספורנו בפרשת כי תשא על הפסוק (לב, ט), "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה רְאִיתִי אֶת הָעָם וְהִנֵּה עִם קָשָׁה עֲרָף הוּא", ופירש הספורנו, "ויד ברזל ערפם, ולא יפנו לשמוע דברי שום מורה צדק, באופן שאין תקוה שישבו בתשובה". ומבואר מדבריו שאם היו כלל ישראל מוכנים לשמוע תוכחה, היתה תקוה שישבו מדרכם, ולא היתה נגזרת עליהם גזירת כליה.

ויש ללמוד מכאן מוסר השכל חשוב ביותר, שצריך אדם שיהיה לו מורה דרך שאילו הוא שומע ומקבל את דבריו, ובזה יהיה ראוי לחיים כיון שיש לו תקוה שייטיב דרכיו, ויכול להתקיים בו 'ברגע קטן יצא מאפילה לאור גדול', וכלשון רבינו יונה.

ואנו צריכים לדעת שלכל אחד יש חסרונות, והוא צריך לעבוד עליהם ולתקנם. ובספר שם הגדולים (במערכת הספרים, ראשית חכמה) להחיד"א כתב שהמהרש"ל שכן לעצמו מוכיח, ז"ל החיד"א שם: 'ושמעתי מרב אחד שקבל דהגאון מהרש"ל בשבתו על כסא ההוראה לרב ואב"ד, צוה למוכיח אחד שיבוא בכל יום שעה אחת ויוכיחנו ויזהירנו כאילו הוא אחד מהמון, כי כך רצונו והרשות נתונה לו, ובעת בוא המוכיח תיכף המהרש"ל מתעטף ויושב לשמוע תוכחות מוסר ביראה ורעד לפני ה'. אשריו ואשרי חלקו ואשרי העם שככה לו רב וחסיד וקדוש'. וכן ידוע שהגר"א קרא להמגיד מדובנא להוכיחו.

ואם אנשים גדולים כאלו ביקשו לשמוע תוכחות, בודאי עלינו לחפש לשמוע ולאהוב את התוכחות. ועל ידי שמיעת התוכחות נזכה שיתקיימו בנו דברי הפסוק במשלי (טו, לא) "אֵין שְׁמִיעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין".

(עץ החיים - רבי חיים מינץ)

"כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹדֵה כו', בָּנָנוּ זֶה סוֹרֵר וּמוֹדֵה אֵינָנוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹלָנוּ זוֹלָל וְסָבָא, וְדָגְמָהּ כָּל אֲנָשִׁי עִידוֹ בְּאֶבְנִים וְיָמָת כו'" (דברים כא, יח-כא).

בן סורר ומורה - שאיפה תנאי לכל עליה

מדוע כה חמור עונשו של בן סורר ומורה? מבאר רש"י בן סורר ומורה אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר "זולל וסובא" ונאמר "אל תהי כסבאי יין בְּזִלְלִי בְּשֶׁר לְמוֹ" (משלי כג, כ). ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב, אמנם עדיין לא מבואר מספיק מדוע כ"כ חמור עונשו אף שנידון ע"ש סופו שחייב מיתה.

הרמב"ן מבאר את חומרת עבירותיו של הבן סורר ומורה שנידון בעונש כה חמור 'והנה יש עליו שני עונשין, האחד שהוא מקלה אביו ואמו וממרה בהם, והשני שהוא זולל וסובא עובר על מה שנצטוונו (ויקרא יט, ב) קדושים תהיו, ונאמר עוד (לעיל יג, ה) ואותו תעבודו וכו' תדבקו, כאשר פירשתי (לעיל ו, יג) שנצטוונו לדעת השם בכל דרכינו, וזולל וסובא לא ידע דרך ה', ועל הכלל אין בו עתה חטא מות ועל שם סופו הוא נדון כמו שהזכירו רבותינו (סנהדרין עא, א) כו'". הרמב"ן מבאר מדוע כה נורא עונשו של בן סורר ומורה, ומה הם חומרת עבירותיו? א. ממרה דברי אביו ואמו, ב. עובר על "קדושים תהיו!" "אותו תעבודו וכו' תדבקו!" עצם הדבר שאיננו שומע בקולם ובעצתם זה מוביל אותו ללכת בכיוון ההפוך, האדם בעודו צעיר לימים בונה את שלימות בנין החיים ע"י שהוא שומע לאביו ולאמו ולרבותיו, המלמדים אותו מהו רצון ה', ומנחים אותו לדרך העליה, וע"י שמיעת דבריהם הוא בונה את האישיות שלו. אמנם הבן סורר ומורה שאיננו שומע בקול אביו הוא הולך בכיוון ההפוך, מתרחק מהשלימות ומביא אותו לידי פריקת עול.

אך יש להבין, וכי האיך אפשר לתבוע ולדרוש מנער כה צעיר בן י"ג שנה העומד בתחילת דרכו בחיוב המצוות על ציונים אלו שהם מדרגות נשגבות ומעלות בעבודת ה' ? והרי תובעים אותו על מדרגות גבוהות מאוד, וכך כתב הרמב"ן (ויקרא יט, יא) המבאר את המצוה "קדושים תהיו" שלא תהיה נבל ברשות התורה! אין המצוה עשה דקדושים תהיו אזהרה בדברים האסורים, אלא אדרבא במה שמותר לך "קדושים תהיו", "ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות... באה המצוה הזאת הכללית אחרי שפרט כל העבירות שהן אסורות לגמרי... עיקר הכתוב בכיוצא בזה יזהיר שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות ובכיעורים". ולכאורה קדש עצמן במותר לך היא דרגה גבוהה, וא"כ איך אפשר לתבוע זאת מנער צעיר כבן הסורר ומורה. היום דורינו - דור של מתרנות, הכל מותר. דור של שפע מאכלי עוה"ז, חטיפים למיניהם (כשמים כן הם), המביאים את האדם לחטוף מעולם הזה, וכל מהות האדם הוא בבחינת חטוף ואכול כי מחר נמות, זה מהווה סימן כמה דורנו ירוד בקדש עצמן במותר לך. כיום קשה לדרוש מנער צעיר אל תהיה כך, כ"כ מסנוורים את עינינו עם בפרסומות או במאכלים השונים. אבל התורה מצווה אותנו להענישו, היא רואה את חומרת הדברים, בזה שהוא זולל וסובא, חוטף מאביו ואמו, ולהוט אחר החטיפים, המפקיע אותו משלימות בעבודת ה'.

נוסף לכך גם את הציווי "אותו תעבדון ובו תדבקון" מבאר הרמב"ן (דברים יא, כב) במדרגה בעבודת ה': 'ויהיה פירוש ואותו תעבדו, שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדוניו תמיד, שעושה מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו ארעי, עד שיבוא מזה מה שאמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים, שאפילו צורכי גופו לשם עבודת האל יהיו, אצל עבד אין מצב שגומר את עבודתו, הוא קנוי לרבו יומם ולילה, תמיד מוכן לעמוד ולשרת את רבו בנאמנות, כך האדם צריך להיות עבד ה' לעמוד ולשרת את השי"ת, שמלאכתו של עצמו היא תהיה ארעי, ומלאכת שמים עיקר, ועי"ז יבוא לעשות את כל מעשיו לשם שמים. עוד כתב הרמב"ן (דברים יא, כב) "ואותו תעבדו ובו תדבקון, ויתכן שתכלול הדביקה לאמר שתהיה זוכר השם ואהבתו תמיד ולא תפרד מחשבותיך ממנו".

א"כ לאור דבריו אלו שבה ועולה התמיהה וכי איך תובעים נער בן י"ג שנה על מדרגות גבוהות ונשגבות בעבודת ה' ? האם הוא מסוגל בכלל להגיע למדרגת דביקות בה' שבכל מעשיו ומחשבותיו יהיו רק לשם שמים ? שגם אצל אנשים במיטב שנותיהם קשה להם לקיימו, האם הוא מסוגל להתמודד במדרגה "לקדש עצמו עד שיגיע לפרישות" ? הרי כל אלו הם מדרגות לעובדי ה' במדרגות גבוהות אחרי עבודה של שנים רבות, אבל מה התביעה על נער כאשר הוא עוד צעיר לימים ? והאבן עזרא הוסיף עוד: "והנה זה כמו אפיקורוס כי לא יבקש חיי העוה"ז כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה", ויש להבין מדוע מי שנהיה אליל לתאוותיו הוא מוגדר כאפיקורס ?

ביאור הענין, אדם מיד בתחילת דרכו צריך לראות ולדעת את המטרה והכיוון שאליו עליו להגיע, ולאור זה צריכה להיות גם שאיפתו בכל פעולותיו ובכל מעשיו. אין זו רק

כמעלה מיוחדת בדרך עבודת ה', אלא שלולי זאת לא תיתכן עבודת ה', אם אינו יודע בתחילת דרכו את המטרה ואין לו השאיפה הרי זו לגריעותא ! כי אף פעם לא יזכה להגיע אל המטרה.

'בן סורר ומורה נידון על שם סופו' (סנהדרין עא, ב), התביעה האיננה עליו לא על שאינתו אוחז במדרגות הנפלאות של "קדושים תהיו" "אותו תעבדו ובו תדבקון" שהם באמת מדרגות נשגבות מאוד, ולעת עתה הוא גם אינו מסוגל לאחוז במדרגות אלו. התביעה היא על שאין לו את השאיפה והכיוון למדרגות אלו, אם הוא זולל וסובא בשר ויין, סימן שאינו יודע כלל בזמן שעומד בתחילת דרכו, את המטרה והכיוון שאליו הוא צריך לשאוף, שאיפתו מצטמצמת לחומריות של עולם הזה בלבד, ועל כן נידון על שם סופו, אם זוהי שאיפתו בתחילת דרכו הרי שאל המטרה והכיוון הנכון אליה לא יגיע, נער שהופך את תאוותו למשאת חיו הרי הוא מוגדר כאפיקורס, מאחר וסופו למאוס בכל חיי עבודת ה'.

וכפי שהגדירה זאת התורה "זולל וסובא" דהיינו כל אכילתו היא מוגדרת כזלילה, היפך ממטרת האכילה הראויה שהיא תהיה לצורך בריאות האדם כדי שיוכל לעבודת את השי"ת, וגם אם עדיין אין הוא במדרגה זו, אבל צריך שיהיה רצון ללכת בכיוון זה, אבל הבן סו"מ כל אכילתו כזלילה - אכילה לשם אכילה.

המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל אמר על פרשה זו, דנים את הבן סו"מ מכיון שהוא הולך בכיוון ההפוך, אמנם הוא עומד רק בתחילת דרכו אבל לכיוון הנכון הוא אף פעם לא יגיע. האדם צריך לשאוף לגדלות, אסור לומר זה לא בשבילי, מטרת אלו הם גבוהות מאוד, אני עדיין בתחתית המדרגה, זהו המבט של הבן סו"מ. אמנם מותר לומר יש לי שאיפה להגיע למדרגות אלו, אבל עדיין אני רחוק מהם, אך יש לו את הכיוון הנכון שאליו יגיע למדרגות אלו. וצריך לעשות כל מאמץ כדי לחתור להגיע לדרך הנכונה.

יסוד זה נראה גם מדברי חז"ל. הרבינו יונה (שע"ת ג, יז) כתב: 'ודע כי המעלות העליונות נמסרו במצות עשה, כמו מעלת הבחירה, שנאמר (דברים ל, יט) 'וּבְחַרְתָּ בְּחַיִּים' כו', ומעלות הקדושה, שנאמר (ויקרא יא, מד) 'וְהִתְקַדְשְׁתָּם וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים', ומעלות העבודה, שנאמר (דברים י, כ) 'אותו תעבד', ומעלות היראה, שנאמר (שם) 'אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא', ומעלות האהבה, שנאמר (שם ו, ה) 'וְאָהַבְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ', ומעלות הדביקות, שנאמר (שם י, כ) 'וְבוֹ תִדְבָּק'. לכל אחת מהנה כמה מדרגות, כאשר יתבאר בעזרת השם, ובעבור המעלות האלה נברא האדם, שנאמר (ישעיה מג, ז) "כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאִיתִי". ומה תקות הנברא - אם לא ישים עמל נפשו ועיקר עסקו בדברים שנברא בעבורם'.

רבינו יונה עוסק ב'מעלות העליונות' שהם מדרגות גבוהות בעבודת ה', ומאידך מגדיר מעלות אלו כ'מצות עשה' ש'בעבור כן נברא האדם', א"כ לכאורה הרי הם לא רק בגדר 'מעלות עליונות', אלא הם חובה לכל אדם באשר הוא. וביאר מו"ר המשגיח הגר"י לוונשטיין זצ"ל מעלות עליונות אלו הם מצות עשה שחובת האדם לשאוף להגיע אל מעלות עליונות אלו, שאל יאמר אדם מעלות אלו אינם לפי ערך

מדרגתי שהרי 'בעבור כן נברא האדם', אלא מעלות עליונות אלו הם הם המטרה שאליו צריך אדם להגיע, ואלהם צריך הוא שתהיה לו השאיפה והכיוון בכל פעולות מעשיו, זה שיש לו את השאיפה ויודע את המטרה הוא ישיג את המטרה, אבל האיננו שואף להגיע למעלות העליונות אלו, הרי הוא נוסע בכיוון ההפוך, ואל המטרה לעולם לא יגיע!

הרמח"ל חיבר את ספרו 'מסילת ישרים' המיוסד על ברייתא דרבי פנחס בן יאיר, ומדריך אותנו צעד אחר צעד, ממעלה אחת למעלה יותר עליונה עד למעלות העליונות: טהרה חסידות ענוה רוח הקודש. ואע"פ שעדיין לא ביאר את המעלות העליונות בכל זאת כבר בתחילת הספר בפרק הראשון פותח: "יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו", וממשיך להסביר בפרק זה את חובתו של האדם בעוה"ז, ומהי עבודת ה' הנדרשת ממנו, וכשתסתכל עוד בדבר תראה כי השלימות האמיתית היא רק הדביקות בו יתברך, והרי חסידות ודביקות הם שייכים למעלות העליונות, כמש"כ בסוף הספר במדרגה העליונה 'כללו של דבר ענין הקדושה שיהיה האדם דבק כל כך באלוקיו', והרי כאן אנו עומדים בתחילת המדרגות, וכבר אנו נדרשים לדעת את המעלות העליונות?

אמנם הרמח"ל קודם שמסדר את המעלות שאדם צריך לצעוד ולעלות מעלה אחר מעלה, מבאר בפרק הראשון למה צריכה להיות שאיפתו, את המטרה והתכנית בבנין המעלות, ורק אחרי שאדם יודע את התכנית והמטרה שאליה צריכה להיות שאיפתו, והכיוון והמבט בכל בנין מעלותיו, אזי יכול הוא להתחיל ולבנות את בנינו - בנין המעלות על פי סדר הברייתא של רפב". כשאדם מתכנן מראשית דרכו את המטרה יש לו גם את השאיפה להגיע אל המטרה, אזי הוא יזכה להגיע בעבודת ה' לשלימות האמיתי 'הדביקות בו יתברך'. וכאמור ידיעה זו היא לא רק ענין של מעליותא, אלא היא הכרחית שאם אין לו את היסוד והמטרה בתחילת דרכו למה צריכה להיות שאיפתו הרי זו גריעותא! כי איך יגיע אל המטרה.

חז"ל (יומא פו, ב) דייקו מהפסוק "שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיהָ" (הושע יד, ב), 'גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד', התביעה מעם ישראל להגיע עד לדרגה הגבוהה ביותר - כסא הכבוד. מהות כסא הכבוד יובן על פי דברי הזהר (ויקרא כט): 'הנשמרת גזורות מתחת כסא הכבוד', נשמות ישראל הם הבונים והיוצרים את כסא כבוד שמים, ע"י תפקידו וחלקו המיוחד של כל אחד מישראל בעבודת ה' שלו נבנה כסא הכבוד. זהו גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד", כלומר שיש בכוחה של תשובה להשיב את הנשמה אל מקור שורשה הרוחני בבנין כסא הכבוד, להגיע אל שיא שלימותה במילוי תפקידה הרוחני בבנין כסא כבוד שמים.

וצריך להבין מדוע תובעים מהחוטא מיד עוד קודם שהתחיל בעבודת התשובה להגיע אל שיא השלימות 'עד ה' אלוֹקֶיךָ - כסא הכבוד', שהתשובה תמצא את חלקה האמיתי בנין כסא כבוד שמים, הרי תביעה זו לכאורה אפשרית רק אחרי שהתחילו את עבודת התשובה, כשנמצאים כבר בשלבי

העליה, או אז התביעה היא להמשיך הלאה עד לשיא השלימות - כסא הכבוד.

ביאור הדברים, יסוד התשובה והצלחתה היא רק כאשר יש שאיפה גדולה בתחילת הדרך, להתחדשות והתקרבות אל ה', להגיע לשיא פיסגת השלימות, ובכח שאיפה זו אפשר להתחיל את דרך התשובה, ללא שאיפה זו הרי עבודת התשובה לא תצלח! וככל שהשאיפה נשגבה וחזקה באותה מידה יצליח להגיע לשלימות התשובה - להגשמת שאיפתו.

מצד אחד רוצה האדם לעשות תשובה בכל כוחו, הוא משנה את דרכו ומשפר את מעשיו, במעשה זה או אחר, ומאידך פעמים רבות נופלת בחלקו אכזבה כאשר איננו מצליח לעמוד במשימה של עבודת התשובה.

הסיבה שאדם אינו מצליח לעמוד בעבודת התשובה, משום שמתחילת דרכו חסרה לו השאיפה להגיע אל שיא השלימות הוא משלה את עצמו בהישגים של שינוי מעשים לשנות איזה קלקולים, ומסתפק בדרגה זו של "בעל תשובה". ולא שת ללבו להרגיש שקלקלו לאדם לשנות אי אלו ממעשיו, יותר מאשר לשנות את כל דרכיו.

ככל בנין העומד להבנות צריך תכנון מראש מהמסד ועד טפחות, א"א להתחיל בחפירת היסוד ללא תכנון הקומה העליונה, כך גם בתשובה צריך לשאוף מראש ל"עד ה' אלוֹקֶיךָ". אם אין לו את התכנית והמטרה מתחילת דרך התשובה להיכן שאיפתו צריכה להגיע, הרי לעולם הוא לא יגיע, עבודת התשובה אפשרית רק אם מתחילת הדרך תהא שאיפתו לשינוי ערכים, להגיע אל שיא השלימות, ולא להסתפק בשינוי מעשים בלבד.

רבי יו"ל מנוברדוק זצ"ל המשיל זאת לאדם הנוסע ברכבת הנוסעת בכיוון הפוך ממטרתו, וכשמעירים לו שהוא צריך לשנות את כיוון הרכבת, הוא מסב את פניו ויושב בספל ההפוך שממולו, כשפניו מכוונים אל מקום חפצו, אך זה לא יועיל לו כלום כי לעולם לא יגיע! גם המסתפק בעבודת התשובה רק בשינוי מעשים לא יגיע לעולם אל הכיוון הנכון. ראשית צריך לצאת מהרכבת, לשנות את כיוון הערכים מתוך שאיפה נשגבה להגיע אל שיא השלימות האמיתית.

אל לאדם בעבודת התשובה להסתפק רק בשינוי המעשים שמשנה את דרכיו במעשה זה או אחר, ראשית עבודת התשובה צריכה להיות מתוך שינוי ערכים, שינוי השאיפה! במקום שאיפה אל הבלי עולם הזה, תבוא שאיפה להגיע לשיא השלימות, לשאוף לגדלות בכל חלקי עבודת ה': "גדלות בתורה" "גדלות בתפילה" "גדלות בעבודת ה'" לא להסתפק במועט, צריך להיות רעבתן ושאפתן שהאדם יציב לו מכתחילה מטרות גבוהות שאליהן הוא שואף להגיע, וכשאדם יודע את המטרה להיכן הוא שואף להגיע, ויש לו את השאיפה להגיע לשיא השלימות, אז הוא הולך בכיוון הנכון, ואז יכול הוא לשנות את דרכיו, לעלות שלב אחר שלב ע"פ המטרה והשאיפה שהציב לעצמו בתחילת הדרך.

השאיפה צריכה להתבטאות ג"כ בעיקרה בעבודת התפילה - תפילה לרוחניות, וכפי שאמר הגרי"ס זצ"ל שבדוק ומנוסה

שתפילה לרוחניות אינה חוזרת ריקם (עי' ממ"א ג' עמ' 272). וב"אורחות חיים" לרא"ש (אות ט) כתב "והתחנן לפניו תמיד להטות לבבך לעדותיו, ובשאר דרכיך "השלך על ה' יהבך", תפילה היא הביטוי החזק של שאיפה לכן דוקא לרוחניות תתפלל לה' על שאר דברים השלך על ה' יהבך. ועד כמה שהוא מכין את דרכו להגיע אל רום המעלות באותה המידה אם ימשיך שאיפה זו את עבודת התשובה, אזי יזכה לסיעתא דשמיא להגיע אל השלימות האמיתי "עד כסא הכבוד".

(שפתי חיים - רבי חיים פרידלנדר)

"כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה אִינְנוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְרוּ אוֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם" (דברים כא, יח).

בגמרא סנהדרין (סג, א): 'אזהרה לבן סורר ומורה מנין, תלמוד לומר "לא תאכלו על הדם" (ויקרא יט, כו)'. ופירש רש"י, אזהרה לבן סורר ומורה דלא ענש אלא אם כן הזהיר, והיכן הזהיר "לא תאכלו על הדם", לא תאכלו אכילה שתהרגהו עליה. וכתב בספר החינוך (מצוה רמח) והזהיר האדם על זה [שלא להיות בן סורר ומורה], בתחילת תוקף חום בחרותו ובראשית בואו בחיוב שמירת נפשו, והם שלשה חדשים הראשונים משהתחיל להביא שתי שערות, ומאותו הזמן יקח מוסר לכל ימיו, כי מהיות דבר המזון ענין תמידי באדם אי אפשר לו זולתו, לא חייבתו התורה עליו בכל עת, רק שחרו מוסר בזמן אחד להועיל לו לכל הזמנים שלא להרבות באכילה ושתיה, לפי שרוב חטאות בני אדם יעשו בסבת ריבוי האכילה והשתיה וכו', עיי"ש.

ועוד איתא בגמרא (ע, ב), אכל בחבורת מצוה אמר רבי אבהו אינו חייב וכו', כיון דבמצוה קא עסיק לא מימשיך. כלומר, שעל ידי אכילת מצוה בודאי לא יימשך לעבירות, כי האכילה מקדשתו ומזככתו. ועל זה הדרך מבאר בספר "בית ישראל" (תש"ט) הא דאיתא בתוספתא דנגעים (פ"ו ה"ב) שהאוכל בירושלים לא נעשה סורר ומורה, דהטעם בזה הוא, לפי מה שכתבו בתוס' (עי' ב"ב כא, א ד"ה כי מציון) "כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה" (ישעיהו ב, ג), לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה וכו', עכ"ל, שהאכילה בירושלים היתה בקדושה שהיו עוסקים שם במלאכת שמים ובעבודה. וכן כתב החידושי הרי"ם, שעל ידי אכילת מצוה באים ליראת שמים [עי' "שפת אמת" ראה תרמ"ו], ולפי זה שפיר לא היה בירושלים בן סורר ומורה, כי בהכרח שהאוכל בירושלים יבוא לידי יראת שמים ולא בהיפך מזה.

"וְאָמְרוּ אֶל זְקֵנֵי עִירוֹ בְּנֵי זֶה סוֹרֵר וּמוֹרֵה אִינְנוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹלֵנוּ זוֹלָל וְסוֹבָא" (דברים כא, כ).

טורת המעשים

הקשה בעל העקידה (כאן), מכיון שבן סורר ומורה אינו חייב מיתה עד שיגנוב, אם כן מדוע כינתה התורה אותו בשם "זולל וסובא", שאינו לאו בתורה, ויותר היה ראוי שיקראו לו 'גנוב', כי עבר על "לא תגנובו".

ותירץ, דמה שעבר על הלאו של גניבה אינו אלא מקרה, שמכיון שהוצרך לבשר ויין למלא תאוותו הלך וגנב. ועיקר תביעת התורה עליו היא על מה שהוא בעצם, והיינו שהוא "זולל וסובא", שהוא נמשך אחר תאוותו כל כך, עד ששום דבר לא ימנעו מלהשיג את מה שהוא צריך בכדי למלאות את תאוותו. אבל באמת אם היה לו בשר ויין, לא היה גונב. ולכן הוא גם נידון על שם סופו, שמכיון שהגיע למצב כזה הרי הוא עלול גם ללסטם את הבריות ולהרגם, כדי למלאות את תאוותו.

ונמצא שהחומר של בן סורר ומורה הוא מצד מה שהוא זולל וסובא 'בעצם' והשורש לכל החטאים שיוולדו מזה נטוע בתוכו [ולפי דבריו תתיישב קושיית האחרונים בענין, דדוקא בן סורר ומורה נידון על שם סופו, מפני שזוהי מהותו בעצם, ואינו חטא במקרה].

ויש מזה לימוד גדול עבורנו גם לצד הטוב. שעלינו לבחון את מעשינו הטובים. לדעת איזה מעשים נובעים מעצם מהותנו. ואיזה מעשים אינם אלא 'במקרה'. ולדוגמא, הלומד בהתמדה צריך לבחון בשורש מעשהו האם הוא מתמיד בעצם. או שהוא לומד רק שלא לשמה, כדי לקבל כבוד או לשום סיבה אחרת. והתמדתו היא רק 'במקרה', אבל בעצם הוא שואף רק לכבוד.

וראוי לכל אדם לטהר את עצמו מכל פניות רעות, ולהתדבק במעשים טובים באמת. עד שעצמותו תיהפך להיות 'בעל מעשים טובים', ויהיה תוארו צדיק בעצם ולא במקרה.

(עץ החיים - רבי חיים מינץ)

"כִּי קָלַלְתָּ אֱלֹהִים תָּלוּי" (דברים כא, כג).

'בשעה שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי, אם כן המקום מצטער על דמן של רשעים שנשפך ק"ו לדמן של צדיקים' (סנהדרין מו, א).

כתב אחד מרבותינו הראשונים: האדם העושה רשעה ואינו שב בבושה בתשובה, הקב"ה מחייבו מיתה, על כן אינו נדון רק על שהכעיס לקונו בעבירה שעשה, אלא נידון גם על שהקב"ה מצטער שהוצרך לחייבו מיתה.

(שערי מוסר, לרבינו אבנודר כהן צדק, רבו של מהר"ח אור זרוע)

"לֹא תִרְאֶה אֶת שׂוֹר אֶחָיֶךָ אוֹ אֶת שֵׁי נְדָחִים וְהִתְעַלְמָתָּ מֵהֶם הָשִׁב תְּשִׁיבֵם לְאֶחָיֶךָ" (דברים כב, א).

פירש רש"י, "לא תראה והתעלמת" - לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו, ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם [מהם ופעמים שאין אתה מתעלם מהם, הא כיצד אם היה כהן והיא בבית הקברות או היה זקן ואינה לפי כבודו או שהיתה מלאכתו מרובה משל חברו לכך נאמר "והתעלמת" וכו' (ברכות יט, ב)].

לכאורה דרשת הגמרא שמביא רש"י 'פעמים שאתה מתעלם', אינה מתפרשת היטיב בלשון הפסוק.

ביאר רבי משה פיינשטיין, דעל דרך הפשט יש לומר, שבעצם עיקר רצון התורה שבענינים שבין אדם לחבירו לא

יתנהג האדם כמו שצריך להתנהג לגבי דברים שבין אדם למקום, שבבין אדם למקום איתא בחז"ל שצריך לומר 'אפשי אבל מה אעשה שאבי שבשמים גזר עלי' (ספרא קדושים כ' כ"ו) אבל בבין אדם לחבירו רוצה התורה שעצם הרגשותיו ונטיותיו יהיו לקיים את המצוות הללו, שיהיו לו אלו המצוות כחלק ממדותיו ועצמותו, ולא שיעשם מצד שהם גזירת הכתוב. ולזה כתוב "לא תראה את שור" כך צריכה להיות רק הנטיה, אבל מכל מקום התורה מוסיפה שאפילו אם אין לך את המידות הללו ותרצה להתעלם, מכל מקום אסור לך מצד גזירת הכתוב [וע"ע בשמונה פרקים להרמב"ם].

(מסורת משה' - מרשימת נכדו)

"לֹא תִרְאֶה אֶת שׁוֹר אֲחִיךָ אוֹ אֶת שֵׂי נִדְחִים וְהִתְעַלְמָתָּ מֵהֶם הֵשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאֲחִיךָ" (דברים כב, א).

השבת אבידה רוחנית

טעם מצוה זו להודיע שאם אבידת ממון של חבריך חייבה התורה להשיבו כל שכן אבידת נפשו וכו', להכי אפקיה קרא בלשון השבה ולא לשון חזרה, שצריך אתה לעמוד על משמרת לטרוח ולייגע איך אחיך ישוב בתשובה ולא תוכל להתעלם פני העברות' (של"ה הק' - דרך חיים תוכחת מוסר ד"ה לא תוכל להתעלם).

ועל דרך זה כתב מרן החפץ חיים זצ"ל (חומת הדת מאמר ג): 'ומזה נוכל להתבונן, אם חסה התורה כל כך על ממוןנו של ישראל אפילו על חמורו או שיו שתעה והרחיק מן הדרך והוצרך עמל רב להטותו הדרך, וכל שכן כמה צריך לרחם על נפש ישראל שתועה מן הדרך אפילו אם יצטרך עמל רב לזה ולראות להשיבו אל הדרך. והנה ידוע מה שכתוב "השב תשיבם לאחיך", ואמרו חז"ל "השב תשיבם" אפילו מאה פעמים, מזה נלמד אף לעניננו שצריך לעמול אף מאה פעמים בענין זה להטותם לדרך ה'".

מבואר בדבריהם שחייב אדם לטרוח להשיב לחבירו את נשמתו שאבדה לו, ולהחזירו לקדושתו הראשונה. כי מה שאדם מפסיד את מעלתו הרוחנית ואת טהרת נשמתו, היא האבידה הגדולה ביותר בעבורו. וכל זמן שהוא עובר עבירות הוא מפסיד יותר את מעלתו, לכן חובה על כל אדם לעוזרו ולהצילו מאבדון נשמתו, והוא בכלל מצוות השבת אבידה.

(ע"י החיים)

"וְאִם לֹא קָרֹב אֲחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יָדַעְתָּ וְאִסְפַּתָּ אֶל תּוֹךְ בֵּיתְךָ וְהָיָה עִמָּךְ עַד דָּרַשׁ אֲחִיךָ אֹתוֹ וְהִשְׁבַּתוֹ לוֹ" (דברים כב, ב).

(ב).

מצוה להראות את הדרך להולך בה

תניא השבת גופו מנין ת"ל "והשבותו" (ב"ק פ"א ע"ב). וברש"י, "והשבותו" את גופו משמע שאם טעה חבירך אתה צריך להעלותו לדרך.

מכאן שמי שטעה בדרך, מצות עשה דאורייתא להשיבו לדרכו. ויש להעיר דב"אהבת חסד" ח"ג פרק ב, משמע דהוי בכלל מצוות לוייה, שהגדירה הרמב"ם (אבל י"ד א') כמצות עשה

של דבריהם, וז"ל אם האורח אינו יודע היטב את הדרך והדרך מתפרש לכמה נתיבות מצוה רבה היא לילך אתו ולהראותו, או על כל פנים לברר היטב כדי שלא יכשל בה, וזכותו של האיש ההוא שמלוה את חבירו ומורה לו הדרך שלא יכשל גדול מאד, כי זהו עיקר מצות לוייה, ויליף התם בגמרא גודל מצות לוייה כדכתיב ויראו השומרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הלאנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד, וכתיב ויראהו את מבוא העיר.

ויש לישב דבב"ק איירי במי שטעה בדרכו עד שנעשה כאבידה שכאלו איבד את עצמו, מה שאין כן מי שיודע היכן הוא נמצא, רק רוצה לדעת את הדרך כיצד ללכת למקום אחר, זו רק מצות לוייה, שהיא מצוה מדברי סופרים לדעת הרמב"ם.

(עטרותיהם - הרב דוד פלק)

"וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְחַמְדּוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׁמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֵדַת אֲחִיךָ אֲשֶׁר תֵּאבֹד מִמֶּנּוּ וּמִצֵּאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם" (דברים כב, ג).

השבת אבידה - חשיבות כל פרוטה

"אשר תאבד" - פרט לאבידה שאין בה שוה פרוטה (ב"מ כז, א).

מבואר מדברי חז"ל שחייב השבת אבידה הוא גם על פרוטה אחת, ואף על פחות משהו פרוטה היה צד להתחייב בהשבה, עד שבא הכתוב למעט שאין חייב על פחות משהו פרוטה.

והדבר טעון ביאור, מפני מה חייבתו התורה להחזיר גם שיעור מועט כזה, שבדרך כלל אין אדם מחשיב כל כך.

אמנם קושיא זו היא טעות ביסודה, שהרי אנו מאמינים שכל מה שברא הקב"ה בעולם לא ברא אלא לכבודו, ומכל חלקי הבריאה, דומם צומח חי מדבר, צריך שיצא מהם קידוש שם שמים, על ידי שיקיימו בהם מצוותיו יתברך. וממילא גם בממון צריך אדם להשתמש עבור המצוות ולהרבות על ידו כבוד שמים, ותכלית כל פרוטה ופרוטה שניתנה לאדם היא, שישתמש בה שימוש שיגלה כבוד מלכות שמים בעולם.

ועל דרך זה פירש מרן רבי משה פיינשטיין זצ"ל (דרש משה חלק ב'), מה שאמר יעקב אבינו "יש לי כל" (וישלה לג, יא), וז"ל: 'נראה פשוט שהמאמין בה' ובתורתו ויודע שכל מה שיש לו הוא מה שנותן לו השי"ת, יודע שאין לו אף פרוטה יותר מכפי מה שצריך ולא פחות ממה שצריך, שלכן בין עני בין היותר עשיר צריך לידע שיש לו כל סיפוקו וכו', שבשביל זה (להרבות בצדקה וכדומה) נתן לו הקב"ה העושר'.

על כן ראוי לאדם להחשיב כל ממון או רכוש שיש לו ולא לזלזל בו, שבכל פרוטה אפשר לקיים רצונו ית' ולקנות חיי נצח. ואפילו אם רואה פרוטה המונחת על הקרקע, אל יזלזל בה להשאירה, אלא אם אפשר יחזירנה, ואם לאו, מ"מ יטלנה וישתמש בה עבור מצוה, או יעשה בה מעשה חסד, כגון לקנות ממתק לילד ולשמחו. שהרי משמים קבעו לו בדקדוק שימצא פרוטה זו לאיזו תכלית, ולקנות על ידה שלימות ונצחיות. וכל שכן שיש לאדם ליזהר שלא לזלזל

בכל נכסיו, אלא ישתמש בכל דבר שקיבל מן השמים, להרבות כבודו יתברך בעולם.

(עץ החיים - רבי חיים מינץ)

"לֹא יִהְיֶה כָּלִי גֵבֶר עַל אִשָּׁה וְלֹא יִלְבֹּשׁ גֵּבֶר שְׂמֹלֶת אִשָּׁה בִּי תוֹעֵבַת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל עֲשֵׂה אֱלֹהִים" (דברים כב, ה).

כתב הרב של"ה במוסריו (דרך חיים תוכחת מוסר אות ל"ז) משם הרב מהר"ר מנחם הבבלי, רמז שאין ראוי בענין יראת ה' שילבש הגבר חולשת האשה, ולמשוך ידו מלהתירשל מפני רכות הלב, עכ"ל.

ולפי דרכו אפשר לרמוז, במה שכתב הרמכ"ם (הל' ת"ת פ"א הי"ג) דתורה שבעל פה אסור ללמוד לנשים, ובזה אמרו (סוטה כ, א) 'כל המלמד בתו תורה וכו'. וזה רמז "לא יהיה כלי גבר", כלי חמדה שהיא התורה שבעל פה, הראוי לגבר המתגבר על יצרו במיעוט אכילה מיעוט שינה וכו', כי בזה התורה נקנית (אבות פ"ו מ"ה), "לא יהיה על אשה", דאסורה ללמוד תורה שבעל פה. והאיש שחייב בתורה "לא ילבש שמלת אשה", להתעטף במלבוש נשים, שהוא החולשה והרכות והליכת אחר יופי ועידון הגוף ומלבושים, כי בזה ממעט במלאכת שמים, ולא יקנה קנין תורה.

"כי תועבת ה' אלהיך כל עשה אלה", בין האיש שאפשר לעסוק בתורה, ומתענד בתפנוקים ועושה עצמו חלוש כאשה, בין אשה המתגברת ללמוד תורה שבעל פה, איסורא עבדי ו'תועבת ה' הם.

ברם אמרו ביומא פרק בא לו דף ע"א (ע"א), "אַלִּיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא" (משלי ח, ד), אמר רבי ברכיה אלו תלמידי חכמים שיושבין ודומים כנשים, ועושין גבורה כאנשים. ופירש רש"י (שם ד"ה 'לנשים') ענותנים ותשושי כח. והיינו דבאמת לרוב עסקם בתורה, ומיעוט הנאתם באכילה ושתיה ושינה וכיוצא, הם חלושים. אבל הכא הכתוב רומז ד"לא ילבש גבר שמלת אשה", שרוצה לעשות עצמו חלוש ואינו אמת. ולאמת כי התלמידי חכמים אף שהם חלושים, מתגברים כהלכות גוברין. ואפשר לרמוז, כי סופי תיכרת 'לא יהיה כלי גבר' גימטריא גבורה, לרמוז שלא תניח אשה כלי זיין כמו שאמרו ז"ל. שהם עשויים לגבורה. והטעם כי האיש שמדתו מדת רחמים, אם יהיה גבור, לא יהיה הדין כל כך קשה, כי טבעו ומדתו רחמים, ויהיה מיתוק לגבורה. אבל האשה שכולה דינין, אם תתגבר בגבורה, תהיה דינא קשיא עד כלה.

ולכן "לא יהיה כלי גבר על אשה", כי אין נאה לה הגבורה להחזיק בכלי זיין, כי בלאו הכי היא מדת הגבורה, וזה רמז בסופי תיבות גבורה, כי מדתה היא גבורה, ולא תהיה זאת לפוקה להגביר הגבורות החזקות. 'ולא ילבש גבר שמלת אשה', דהוא מלבוש דין, כלומר שילבש אכזריות וחוזק הדין נמרץ כאשה, שהיא מדת הדין הקשה, רק ברוגז רחם יזכור. וקרא איירי לפי זה בהוה. חוץ להתאכזר על אויבי ה', כי אז נאמר (משלי יב, י) "וְרַחֲמֵי רַשָּׁעִים אֶכְזְּרִי".

עוד אפשר לרמוז, במה שאמר המגיד למרן זלה"ה, דאיש שהוא כלי, בא בגלגול אשה. והטעם פשוט. כי האשה היא מדת הדין, והוא קנה לו מדתה לצמצם בכל כלי שום ויתור, כמדת הדין הקשה שאין בו ויתור, ולכן בא יבא אל אשה,

כי היא מדת הדין. ועוד כי האיש דרכו להשפיע, וזה לא רצה להשפיע, על כן יבא בגלגול אשה שהיא נשפעת ולא משפעת. ויש לרמוז כי כלי נכתוב בישעיה סימן ל"ב (פסוק ז) "וְכָלִי כָּלִי רָעִים" גימטריא נדה עם הכולל, כי יבא בגלגול אשה ותהי נדתה עליו.

וזה הרמז "לא יהיה כלי", קרי ביה בפתח, כמו 'וכלי כליו רעים' גבר שהאיש לא יהיה כלי, ואשרי שיאחז מדת הנדיבות, ועל כל פנים 'לא יהיה כלי גבר'. ואם יהיה כלי, 'על אשה', הוא יבא בגלגול אשה, כמו שכתבו משם המגיד שאמר למרן ז"ל.

(פני דוד אות ט' - רבינו החיד"א)

"לֹא יִהְיֶה כָּלִי גֵבֶר עַל אִשָּׁה" (דברים כב, ה).

בתרגום יונתן כתב: 'לֹא יִהְיֶה גוֹלִיין דְּצִיצִית וְתַפִּילִין דְּהִינוּן תְּקוּנֵי גֵבֶר עַל אִיתָא' [לא יהיה טלית של ציצית ותפילין שהם תכשיטי גבר על אשה].

וקשה מדברי הגמרא בעירובין (צו, א) דתניא מיכל בת שאול היתה מנחת תפילין ולא מיחו בה חכמים, ובסוגיא שם מבואר דהטעם שלא מיחו בה או משום דס"ל שתפילין לא הוי מ"ע שהזמן גרמא, או דס"ל כרבי יוסי דנשים סומכות רשות, דהיינו דאף דאין חייבים בדבר מ"מ מותרים לקיימם, ומוכח דלכו"ע מותר לנשים להניח תפילין.

אמנם התוס' שם הביאו מהפסיקתא דכן מיחו בה חכמים, וע"כ דס"ל דהוי מ"ע שהז"ג ולא ס"ל כר"י דנשים סומכות רשות ושיכולים להתחייב עצמם, א"כ יש בזה איסור, ואפשר דגם התרגום יונתן ס"ל כהפסיקתא ולכן כתב דאסור לאשה להניח תפילין.

אולם בתוס' שם ס"ל דהוא אינו איסור תורה אלא הא דמיחו בה חכמים הוא משום דתפילין צריך גוף נקי ונשים אין זריזות להזהר בזה [וכן הובא טעם זה במג"א או"ח י"ז סק"ג].

ועיין בלבוש (י"ז ס"ב) שמחדש דעיקר האיסור דלא תלבש שמלת גבר לא אסרה תורה אלא כשמשמשת אותה כדי שלא יכירו אותה הכל כדי שתוכל לזנות, א"כ בבת מלך או באשת מלך שהכל מכירים אותה אין איסור, ומשו"ה לא היה איסור למיכל בת שאול. ולפי זה מיושב היטב התרגום יונתן דבעלמא איכא לאו לאשה ללבוש ציצית ותפילין ושאני מיכל בת שאול. וכעין זה איתא בת' המהר"ם שיק (יו"ד סי' קע"ח) דהאיסור הוא רק אם האשה מתעטרת בבגד לשם נוי, אבל מיכל בת שאול הניחה תפילין לשם מצוה ולכן לא היה בזה איסור ולכן לא מיחו בה חכמים. [ועי' מה שהאריך בזה בשדי חמד מערכת למ"ד כלל קט"ז, וע"ע בשפת אמת ו"ה לג. בתוד"ה הא].

(משחת שמן)

"לֹא תַחַרֵּשׁ בְּשׁוּר וּבַחֲמֹר יַחְדָּו" (דברים כב, י).

'הוא הדין לכל שני מינים שבעולם, והוא הדין להנהיגם יחד קושרים זוגים בהולכת שום משא' (רש"י).

כתב בהגהות מרדכי (פרק קמא דעירובין רמז תקכח) מעשה שהיה, שהרשב"ם שפל עינים היה ורצה לעלות בקרון אשר סוס

ופרד מושכין בו ולא הרגיש, איתרחיש ליה ניסא שנזדמן אחיו רבינו תם שם, ואמר לו אל תהי צדיק הרבה שא מרום עיניך והנה סוס ופרד לקראתך, ונמנע ולא עלה. ושמעתי בזה פרפרת נאה מהגאון רבי נתן געשטטנער זצ"ל, שמעשהו של הרשב"ם ומחאתו של אחיו רבינו תם לשיטתם הוי, דפליגי האם מותר לסמוך על הנס שלא יביא הקב"ה תקלה על ידו, או שצריך להזהר ביותר. דהנה שיטת רבינו תם הובאה בתוספות (שבת יב, ב ד"ה רבי נתן; חולין ה, ב ד"ה צדיקים; גיטין ז, א ד"ה השתא, ובעוד מקומות בש"ס) שמה שאמרו רז"ל (חולין ועוד) 'השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן צדיקים עצמן לא כל שכן', היינו דוקא במידי דאכילה שגנאי הוא לצדיק ביותר שאוכל דבר איסור, אבל בשאר מילי אין הקב"ה שומר את הצדיקים כל כך. אולם הרשב"ם בפרק יש נוחלין (ב"ב קלג, ב ד"ה קרא עליו) סבירא ליה ששמירה זו בכל מילי הוי, שהקב"ה שומר על הצדיקים שלא יכשלו. ולפי זה מובן, שהרשב"ם לשיטתו סמך שלא יביא הקב"ה תקלה על ידו, לכן הלך שפל עינים שלא להסתכל מחוץ לד' אמותיו כמנהג צדיקים ולא בדק אחר הבהמות המובילות את הקרון, אבל רבנו תם לשיטתו שרק במידי דאכילה נאמרה שמירה זו, לכן אמר לו אל תהי צדיק הרבה ושא עיניך לראות האם כהלכה עושה הנוהג בסוסים. (משחת שמן)

וְעִנְשׁוּ אוֹתוֹ מֵאֵה כֶּסֶף וְנָתַנוּ לְאַבִּי הַנֶּעְרָה פִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל (דברים כב, יט).

צער הכלימה מר ממות

פסוק זה מדבר באדם שהוציא שם רע על אשתו שזינתה אחר שנתארסה לו, והביא עדים שהעידו שראוה שזינתה, ואחר כך הביא האב עדים שהזימו את העדים הראשונים. הדין הוא שהעדים הראשונים [שהעידו על זנות האשה] חייבים מיתה כדין עדים זוממים, והבעל שהוציא שם רע על אשתו משלם קנס מאה כסף.

והתורה מסבירה הטעם מדוע מתחייב הוא בקנס זה - "כי הוציא שם רע על בתולת ישראל". ורבינו יונה ב"שערי תשובה" (ג, קיא) הוציא מזה יסוד נורא בבין אדם לחברו, ונביא את לשונו: 'הנה לא הזכיר הכתוב חטאו על אשר היה מבקש נפש האשה ומסבב להמיתה בבית דין בעדי שקר אשר הביא על זנותה, והזכיר עוון הוצאת שם רע, כי הוא העוון הגדול יותר מן המבקש נפש לספותה, כי צער הכלימה מר ממות'. עד כאן דברי רבינו יונה.

פלאי פלאים: אם היינו חושבים על מה בא העונש של מאה כסף, היינו אומרים: 'מה השאלה? הלא איש זה הוא רשע מרושע, מושחת גמור, הוא רצה לחייב את אשתו מיתה, הרי לשם כך הוא הביא עדי שקר לבית דין, וכי לא מגיע לו עונש על כזה דבר?' אבל זה רק לפי שכלנו הקטן, ואילו התורה הקדושה כתבה שעונשים אותו מאה כסף "כי הוציא שם רע על בתולת ישראל"! העוון של הוצאת שם רע הוא גדול יותר מהעוון של המבקש להרוג את הנפש, כי צער הכלימה מר ממות!

רבנו יונה ראה כאן בעיניו הפתוחות פסוק מפורש, ואילו אנו לא רואים אותו. ולמה? הסבה לזה היא, כי אין בנו דעת

תורה. אנחנו - אדרבה, אנחנו היינו מתקשים בפסוק, מדוע באמת כתוב כי הוציא שם רע ולא שרצה להורגה, לפי ראות עינינו הדלות - הרצון להרוג נפש חמור הוא יותר מהלבנת פנים ומעון מוציא שם רע.

האם סוברים אנו כקושיית התוס' בסוטה (י, ב) או יודעים ממנה לכל הפחות? התוס' מקשה למה לא נמנה איסור הלבנת פנים יחד עם השלש עבירות חמורות שאינן עומדות בפני פקוח נפש - עבודה זרה גילוי עריות, ושפיכות דמים. התוס' מתרצים, שאף שאכן הלבנת פנים היא ב'הרג ואל יעבור', בכל זאת התנא לא הזכיר אותה כי האיסור אינו מפורש להדיא בתורה כמו ע"ז ג"ע ושפיכות דמים. מתברר לדינא בתוס', שאם כופים את האדם להלבין פני חברו ברבים, הדין הוא שיהרג ואל יעבור, שימסור את עצמו למיתה כדי שלא להלבין פנים! עוון הלבנת פנים כ"כ חמור הוא שצריך לההרג כדי שלא לעבור עליו באונס של כפיה, כמה חמור הוא עוון המלבין פנים בלי כפיה?! אמנם, לנו אין דעת תורה, ולכן קורה שמביישים אנשים ללא כל קושי. ואם אך דבר מה אינו מוצא חן בעינינו, כבר שופכים קיתונות של בוז על השני!

רבנו יונה האיר לנו את הנקודה של עברות שבין אדם לחברו על ידי פסוק מפורש. התורה הזכירה את העון החמור הזה של הוצאת שם רע, והוא חמור יותר מרציחה, 'צער הכלימה מר ממות', אין זה 'הידור' אלא כך מפורש בתורה - לבייש אדם, גרוע הוא מלהורגו. היסוד של עבירות שבין אדם לחברו הוא - לצער את הזולת. מי מאתנו חמור אצלו האיסור של לצער הזולת ולגרור לו עגמת נפש? לדאבוננו אין הדבר חמור אצלנו כלל וכלל. יש כאלו הלומדים הלכות לשון הרע ובקיאים בהם, אבל לא עמדו אף פעם על תוכן האיסור - לצער את הזולת. יכולים גם ללמוד את מאמר חז"ל (סוטה שם): 'נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים' בניגון הגמרא כרגיל, ולדלג על עיקרו של דבר! צריכים לדעת שעיקר חומר האיסור של לשון הרע אינו עצם הדיבור, אלא צער הזולת הכרוך בו. זוהי הסיבה שהלבנת פנים כ"כ חמורה.

כדי להעמיד בנפשנו את חומרתם הנוראה של איסורים כאלו צריך לדעת את הדרך הנכונה בלימוד מאמרי חז"ל. אנו, כאשר אנחנו לומדים מימרא של חז"ל, לדוגמא, 'כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו' (נדרים כב, א), אנחנו מנגנים אותה בנוסח של אגדתא רגילה. אולם חז"ל היו ניגשים לזאת בדרך אחרת, אנו מוצאים לרוב את הלשון 'הוא היה אומר' ו'מרגלא בפומיה', הרי שמאמרי מוסר שלהם היו שגורים בפיהם בכל עת. רבנו יונה בספר היראה אומר: 'הרגל תמיד על שפתיך דברי יראת שמים, כגון 'הוי עז כנמר' (אבות ה, כד), "סוף דְּבַר הַכֹּל נִשְׁמָע" (קהלת יב, יג), "וְעֵתָהּ יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁאֵל מֵעַמְּךָ פִּי אִם לִיְרָאָה" וגו' (דברים י, יב), 'מאד מאד הוי שפל רוח' (אבות ד, ד) וכיוצא באלה, הרגל על לשונך, ואז לא תכשל'.

כך היו נוהגים חז"ל וכל גדולי ישראל, כולם! לקחו לעצמם איזה פתגם מחז"ל כמו 'כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה' (זוהר ח"א כז:), או איזה פסוק כמו 'תועבת ה' שפתי שקר' (משלי יב, כב), והיו משננים אותו מאות פעמים מבלי לחדש

דבר. ואם עושים כן, אז אפשר שיפעול עלינו רושם, שהדבר יהיה חמור בעינינו ונמנע מלהכשל בו. בצורה אחרת - אין זה חשוב לימוד המוסר, כי לימוד המוסר משמעותו - להתרשם עד שנעשה הדבר חמור אצלנו.

(יראה ודעת - רבי יהודה זאב הלוי סגל)

"לֹא יָבֹא עֲמוּנִי וּמוֹאָבִי בְּקָהֶל ה' (דברים כג, ד).

בגמרא (הוריות י, ב) דרשו הפסוק (הושע יד, י) **"יִשְׁרִים דְּרָכֵי ה' וְצִדִּיקִים יֵלְכוּ בָם וּפְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם"**, **"צִדִּיקִים יֵלְכוּ בָם"**, אלו בנות לוט שנתכוונו לשם מצוה, **"ופושעים יכשלו בם"**, זה לוט שנתכוון לשם עבירה. ובמהרש"א (שם ח"א) כתב, **"ל שבגלל שהם נתכוונו לדבר מצוה לכן זכו שהותרו הנקבות לבא בקהל, ולוט שנתכוון לשם עבירה 'ופושעים יכשלו בם' זה גרם לזכרים שלא יבואו בקהל, כדאמרין (יבמות עו, ב) 'מואבי ולא מואבית עמוני ולא עמונית', ואע"ג דכתיב בפסוק 'עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קָדְמוּ' וכו' (דברים כג, ה), מ"מ זה וזה גרם."**

ויש ללמוד מזה דבר נפלא, איך שאותו מעשה שעשו שני אנשים כאחד, והתוצאות חלוקות זה מזה לדורות, שבנות לוט שנתכוונו לשם שמים הותרו לדורות, והוא שלא נתכוון לשם שמים נאסר לדורות. וכן צריך כל אחד להתבונן, שעל כל פעולה שעושה, אם מתכוון לשם שמים ממשיך עליו טובה לדורות עולם.

ועיין בספר חסדים (סימן תק"צ), דמי שאינו לומד לשם שמים אפילו אם הוא מזכה את הרבים ע"י ספרים שכתב או שהעמיד תלמידים הרבה, מ"מ אינו דומה למי שלמד לשמה אפילו אם לא היה מזכה את הרבים, מאחר שלמד לשם שמים, דרחמנא לבא בעי.

"לֹא יָבֹא עֲמוּנִי וּמוֹאָבִי בְּקָהֶל ה' גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא יָבֹא לָהֶם בְּקָהֶל ה' עַד עוֹלָם, לֹא תִתְּעַב אֲדָמִי בִּי אַחֲיָךְ הוּא לֹא תִתְּעַב מִצְרִי בִּי גַר הָיִיתָ בְּאֶרֶצוֹ, בְּנִים אֲשֶׁר יוֹלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בְּקָהֶל ה'" (דברים כג, ד-ט).

גדול המחטיאו יותר מן ההורגו

"בנים אשר יולדו להם דור שלישי" וגו', ושאר האומות מותרין מיד, הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו, שההורג הורג בעולם הזה, והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא. לפיכך אדום שקדמם בחרב לא נתעב וכן מצרים שטבעום, ואלו שהחטיאום נתעבו (רש"י).

הנה דרך בני אדם היא, להזדעזע ולהצטער כשהם שומעים על מעשה רציחה. ומכאן אנו רואים שיותר מזה יש להזדעזע ולהצטער כששומעים שמישהו הביא את זולתו לידי חטא, כי הוא עושה מעשה גרוע מרציחה, כיון שמוציאו הן מן העוה"ז והן מן העוה"ב.

עוד נראה להוכיח מדברי רש"י, שענין 'גדול המחטיאו יותר מן ההורגו' שייך גם במי שהחטיא את חבריו בעבירה אחת. שהרי מואב לא גרמו לבני ישראל לעבור על כל התורה כולה, אלא על עבירה אחת [ואף שאפשר לדחות ראייה זו

דשאני בנות מואב שהחטיאו את ישראל גם בע"ז, שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה, אבל משמעות דברי חז"ל שגדול המחטיאו היא, שכל המחטיא את חבריו ואפילו בחטא אחד, חמור יותר מן ההורגו [עכ"פ כלפי אותו אבר שחטא בו, כמו שיתבאר להלן]. ואעפ"כ נקרא הדבר שהם הוציאום מעולם הבא.

והטעם בזה יש לבאר על פי מה שכתבו הספרים (ע"י חפץ חיים בהקדמה לספר שמירת הלשון), שיש לכל אדם רמ"ח איברים ושס"ה גידים רוחניים, ועליהם מלוכשים הרמ"ח איברים ושס"ה גידים גשמיים. וכל מצוה מכוונת כנגד אחד מן האיברים, הרוחניים והגשמיים, ואם האדם מקלקל אחד מאיבריו בחטאים ח"ו, יהיה האבר ההוא מקולקל לעתיד לבוא, ונמצא שהמחטיאו מוציאו מן העולם הבא, לגבי אותו אבר [ויש לדון לומר שהוא אף גרוע מההורגו ממש, ולא רק כמי שהרג לאותו אבר, והוא מפני שהמחסר אבר אחד רוחני של חבריו הרי זה הפסד לנצח, וגרוע יותר ממי שהרגו ממש בעוה"ז, שנשמתו עדיין נשארה בשלימות לנצח]. ואפילו בעולם הזה יחסר לו כח החיות מהאבר ההוא כמבואר שם, עיי"ש שהאריך בזה.

נמצא שביטול מצות עשה אחת או עבירה על לאו אחד, גורמים פגם באבר הרוחני שכנגדם, ועל ידי זה יגרום להפסקת החיות מחלק הגוף שכנגדו. ואפילו אם אין החסרון ניכר בעולם הזה, לעתיד לבוא יהיה ניכר, כשיקום האדם בעת תחיית המתים באברים וגידים מקולקלים.

ואם כן מי שהחטיא את חבריו וגרם לו שלא לקיים מצוה אחת כראוי, או לעבור על לא תעשה אחד, הרי הוא גרם לפגם באבריו או בגידיו, יותר ממי שחתך או הזיק אותו אבר, כיון שפגם זה הוא לנצח [וכן יש לומר שחסרון אבר אחד לנצח גרוע יותר מהוצאת כל הגוף בעולם הזה]. וכן להיפך, מי שסייע את חבריו לקיים מצות עשה אחת או להיזהר מלאו אחד, הרי הוא גרם לו שגופו יהיה שלם לנצח.

(עץ החיים)

"לֹא תָבִיא אֶתְנֶן זֹנֶה וּמַחֲרִיךְ פֶּלֶב בֵּית ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים כג, ט).

בספר החינוך (מצוה תקע"א) כתב, משרשי המצוה, לפי שהקרבת הוא בא לטהר מחשבת האדם ולהכשיר מעשהו בכח הפעולה ההיא וכו', ובהיות קרבנו בא מאתנן זונה שהיא עבירה מטונפת, שמא יחשוב בעת קרבנו באותו ענין רע ויפגל מחשבתו באותה המחשבה הרעה והבזויה. וגם כן מחיר הכלב מטעם זה, כי הקרבן יביא האדם לכפרה על נפשו, וכענין שקרבנו נשחט ונתח לנתחים ראוי לו לבעל הקרבן לחשוב שהיה ראוי לעשות לו כן בגופו על דבר חטאו, אם לא שחסד השם יתברך היה עליו ליקח ממנו כופר קצת ממונו, ועם הפעולה הזאת ראוי לו שירכך לבבו וידכדך נפשו על חטאיה עד שתשוב ותנחם על מה שעשתה ותסכים לבל תוסיף לחטוא עוד וכו'. והכלבים ידוע שהן עזי נפש, ושמה מתוך חשבו בהן ובטבען החזק תחזק נפשו ותקשה ערפו מהנחם על חטאיו כאשר ראוי לו, ע"כ לשונו.

ויש ללמוד מן הדברים הבהירים לימוד מוסר השכל נפלא, איך צריך בר ישראל להשגיח על מעשיו ודרכיו כקטן כגדול, מפני שכל מעשה טוב עושה רושם ומשפיע לטובה על נפשו, וכמו כן כל מעשה בלתי טוב ואפילו מחשבה לא טובה עושה רושם ומשפיע לרעה על נפשו לקררו ולהרחיקו מן ה' ועבודתו ית'. ועקב כך חובה על כל אחד ואחד להתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו ומן הדומה לדומה עד בלי שיעור, כדי שחלילה וחס לא יתמשך אחריה.

ומסופר שפעם אחת נסע הרה"ק מסאטמאר זצ"ל במכונית שנהגה היה נכרי, והלה הפעיל שם כלי שהשמיע קול אשה, ומיד כששב הרבי לביתו החליף את הבגדים שלבש אז, וציווה לגונזם ולא לתנם לו עוד, שמא ח"ו תעלה לו מחשבה רעה על ידם.

והמידה הדעה הלזו לקרר נפשות ישראל מעבודת ה' ויראתו, זוהי ראשית דרכו של עמלק הרשע שהכתוב מעיד עליו לאמר "אֲשֶׁר קָרַךְ בְּדֶרֶךְ" (דברים כה, יח) ופירש רש"י: לשון קור וחום צננך והפשירך וכו'. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה, בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה, אף על פי שנכוה, הקרה אותה בפני אחרים. וכך נהג עמלק הרשע, שלא התפעל מיקר תפארת גדולתם של ישראל שכל אומות העולם יראים מהם ומהדר שמעם, אלא הגיע באכזריות וצינן את הפחד ונכנס למלחמה. ולעומתו נצטוו בני ישראל "תִּמְחָה אֶת זֵכֶר עֲמָלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם" (דברים כה, יט), וענין הציווי הלזה הוא להזהירם שיתגוננו מקליפת עמלק שלא ישפיע עליהם מרוח הקרירות המנשבת ממנו.

ושמעתי מידידי הגאון רבי שאול כהן זצ"ל הערה נפלאה דאיתא בחז"ל (ילקוט אסתר תתנ"ו) והיה המן חוזר ומבקש קורה של חמשים אמה ולא מצאה, אלא קורה שהיתה בתוך ביתו לפי שהיה בנו פרשנדתא הגמון בקרדוניה ונטל נסר אחד מתיבותא של נח שהיה ארכו של נסר חמשים אמה וכו' ע"כ, והנה המן היה צריך ליקח מוסר מתיבת נח איך שנהרגו כל דור המבול על חטאתם כי רבה, והיה להיפך שזה לא עשה שום רושם עליו ואדרבה השתמש בו להרע להרוג את מרדכי, וקרירות נוראה זו קיבל בירושה מזקנו עמלק אשר קרן בדרך, שלא התפעל משום דבר והרע לכ"י.

ועד"ז אפשר לבאר גם טעם דאסרה תורה "לֹא תִלִּין נִבְלָתוֹ עַל הָעֵץ... כִּי קָלַלְתָּ אֱלֹהִים תְּלוּיִ" (דברים כא, כג), ובגמ' סנהדרין (מו, א) איתא: ואם לן עובר עליו בלא תעשה שנאמר "לֹא תִלִּין נִבְלָתוֹ עַל הָעֵץ כִּי קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי קָלַלְתָּ אֱלֹהִים תְּלוּיִ" וגו' כלומר מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם ונמצא שם שמים מתחלל, ע"כ, ולדרכנו אפשר להוסיף. דכיון שאם ישאר תלוי ישיחו בני אדם מן העבירה שעבר האיש, הרי הם עלולים להתקרר מחומרת העבירה ולנטות בלבם אחריה. ואף על פי שגם ראו את העונש לנגד עיניהם, אמנם עצם הראיה שיש בני אדם העוברים עבירות, עושה רושם בלתי טוב בלב הרואה, וזהו שורש האיסור.

ועל זה הדרך ביאר הגרי"ז מבריסק הפסוק (לקמן כט טז-יז) "וְתִרְאוּ אֶת שְׁקֻצֵיהֶם וְאֵת גְּלִיָּהֶם... פֶּן יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ אִשָּׁה וְגו' לִלְכֹּת לַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם" וגו', ופירש

רש"י: "וּתִרְאוּ אֶת שְׁקֻצֵיהֶם" - על שם שהם מאוסים כשקצים. גלליהם - שמוסרחים ומאוסין כגלל. ולכאורה אם הם מאוסים ושקוצים למה צריך להזהיר עליהם, אלא למדנו, שאפילו הדבר המאוס ומשוקץ כגלל יכול להשפיע לרעה על נפש האדם, עד שהמיאוס יהפוך כזהב והשיקוץ ככסף להרחיקו מאת ה' רחמנא ליצול.

(משחת שמן)

"הַשֹּׁמֵר בִּנְגַע הַצִּרְעָה לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר יוֹדוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כֹּאֲשֶׁר צִוִּיתֶם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת, זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִדֵּי בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם" (דברים כד, ח-ט).

"השומר מגע הצרעת", שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת. "זכור את אשר עשה ה' אליך למרים", אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת, אל תספר לשון הרע, זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים (רש"י).

לכאורה לאו זה של "השומר בנגע הצרעת" אינו שייך בזמן הזה. כיון שכל ענין הצרעת אינו נוהג בעוה"ר. אבל אם נעמיק קצת ביסוד האיסור, נראה שהוא ענין ששייך מאוד לכל אחד ואחד.

שהרי אם נתבונן בטעם שירצה אדם לתלוש את הצרעת, נראה פשוט שהוא מפני שהאדם חושב שבכך לא יצטרך לכל סדר הטהרה והתשובה של המצורע. ומלמדת אותנו התורה שלא זו הדרך להירפא, אלא הדרך הנכונה היא שיעשה תשובה ראויה, ויזכור "את אשר עשה ה' אליך למרים", דהיינו שיקבל על עצמו לשמור את פיו מלדבר לשון הרע, ורק בזה ינצל מן הצרעת. שהרי סיבת הצרעת היא, מה שהוא חסר בשמירת פיו, לכן בהכרח שתיוקנו הראוי הוא לשמור על פיו, ולא יועיל לו מה שיקצוץ את הנגע.

ומכאן יש לאדם להתעורר, בזמן שבאה עליו איזה צרה ח"ו, והוא רוצה להנצל ממנה, שראשית כל הוא מחויב לפשפש במעשיו ולהטיב את דרכיו. אבל יש כאלו שבמקום לעשות כך, הם מחפשים איזה דבר קל, או איזו סגולה כדי להנצל, ואינם רוצים לחפש אחר מקור ושורש הצרה. אבל כבר הורנו חז"ל (ברכות ה, א) 'אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה'. והיינו שעליו להתבונן במעשיו ולראות שאינו עובר עבירות, שהן הסיבה האמיתית למה שהצרות באות עליו.

(עץ החיים - רבי חיים מינץ)

"כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצֵּבָא וְלֹא יַעֲבֹר עָלֶיהָ לְכָל דְּבַר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשִׁמַּח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח" (דברים כד, ה).

"ושמח" - ישמח את אשתו, ותרגמו 'ויחדי ית אתתיה'. והמתרגם 'ויחדי עם אתתיה', טועה הוא, שאין זה תרגום של 'ושמח' אלא של 'ושמח' (רש"י).

מפורש כאן ברש"י, שטעם האיסור לצאת למלחמה הוא משום המצוה שחלה עליו לשמח את אשתו.

כל חפצין לא ישוו בה

בפרשתנו נאמרה מצות השבת המשכון, שבה נצטוונו שכאשר המלוה נוטל משכון מן הלוח שלא פרע את חובו, אין המלוה יכול לעכב את המשכון אצלו כרצונו, אלא עליו להשיב את המשכון לבעליו בעת הצטרותו, שאם המשכון הוא ממה שיצטרך אליו ביום כגון כלי מלאכתו, ישיבהו לו ביום ויטלהו בלילה, ואם היה ממה שיצטרך אליו בלילה כמו כר וכסת, ישיבהו לו בלילה.

והנה כאשר מזדמן לאיש יהודי לקיים מצוה זו בפועל, עלול יצר הרע להיות בא בטענה, הלוא משכון זה בא לידך בצדק וביושר, כי הרי לא לחינם קבלת את החפץ מיד בעליו אלא משום שלא שילם את חובו, ולמה זה עליך להחזירו לו בכל יום או לילה. ועוד יתר על כן, הרי אם יוחזר המשכון לידי הלוח בכל עת שיצטרך לו, מה הועילו חכמים בתקנתם בלקיחת המשכון ממנו, הרי אין הבעלים מרגיש שום חסרון במה שאין המשכון בביתו, ואיך יוכרח על ידי נטילת המשכון לפרוע את הלוואתו, הלא יכול להשתמש במשכנו בכל שעה שהוא נצרך לו.

ויש לפרש הענין ששורש מצוה זו אינה ככל שאר המצוות שיש בהם ענין פרטי מסוים, יש מצוות אשר נפתרו לנו מילתא בטעמא, ויש מצוות אשר נעלם מאתנו טעם הדבר ועלינו לקיימה כחוק וגזירת מלך, אבל כולם יש בהם ענין מסוים בדיני המצוה וצורתה, אבל מצוה זו באה ליישר את השקפת האדם הכללית על ערכי החיים, להעריך את הקניינים הגשמיים של חפצי העולם וענייניו לעומת החיים הרוחניים של התורה ומצוותיה. כי הנה זהו לשון הכתוב במצוה זו "כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו", ופירש רש"י, 'משאת מאומה' חוב של כלום. והדברים ככתבן קשה להולמן, מהו חוב של כלום, אם יש כאן חוב הרי אין זה 'כלום', ואם הוא 'כלום', על מה הוא נוטל משכון.

וביאר החפץ חיים זצ"ל, בהקדם מה שכתב רש"י בציווי זה בפרשת משפטים (שמות כב, כה) 'אמר הקב"ה כמה אתה חייב לי, והרי נפשך עולה אצלי כל אמש ואמש ונותנת דין וחשבון ומתחייבת לפני, ואני מחזירה לך, אף אתה טול והשב טול והשב', ע"כ. כלומר, הן אמת שהוא חייב לך ממון והמשכון נמצא בידך מן הדין, אבל חשב נא את חשבונו של עולם ותסתכל בהנהגת הקב"ה אתך, שהוא נוהג עמך לפני משורת הדין ובכל בוקר הוא מחזיר לגופך את נשמתך המופקדת אצלו, למרות שנמצאת חייב לפניו, כך גם עליך לנהוג לפני משורת הדין ולהשיב את המשכון לבעליו. ובזה יתפרש הכתוב "כי תשה ברעך" כאשר אתה נושא בחבירך החייב לך סכום כסף, זכור נא שחוב זה הוא 'משאת מאומה' כלומר 'חוב של כלום' לעומת מה שאתה חייב להקב"ה, ואם כן, כמו שהקב"ה נוהג עמך ברחמים, אף אתה נהוג ברחמים ואל תעכב את המשכון בשעה שהוא נצרך לך. ועומק המכוון הוא, שאיש ישראל צריך להסתכל על כל סכום כסף שהוא כאילו אינו שוה כלום, שהרי כל אחד מבין שאין הכסף נחשב למאומה לעומת ערך הנפש

והקשה ה"חתם סופר", מהא דאיתא בגמרא (סוטה מג, א) 'אלו שאין זזין ממקומן, בנה בית וחנכו נטע כרם וחללו וכו' שנאמר 'נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת', פירוש שהבונה בית וכו' אינו יוצא למלחמה משום שמחת עצמו, ואם כן תימה למה לא אסרו על הנושא אשה לצאת למלחמה משום שמחת עצמו.

ותירץ בשם בנו ה"כתב סופר", דנפקא מיניה שאם ירצה למחול על שמחת עצמו, דגבי בנה בית ונטע כרם יכול למחול על שמחתו, אבל הנושא אשה אין יכול למחול משום חיוב "ושמח את אשתו".

ובפשטות משמע מדבריו שאם גם האשה מוחלת שמחתה, מותר לבעל לצאת למלחמה. אבל בספר החינוך (מצוה תקפב) בסוף דבריו, הביא מחלוקת אם במחילתה מותר לצאת מביתו, או שהוא מבטל מצות עשה כי גזירת הכתוב הוא לחייבו שלא לצאת את ביתו שנה אחת. ולמאן דאמר שגזירת הכתוב הוי, מסתבר שגם הבונה בית או נטע כרם אסור לו לעזוב את ביתו. ולפי זה תלויים דברי ה"כתב סופר" במחלוקת.

ועיין ב"משך חכמה", שכתב שלדעת האוסרים דלא מהני מחילה, אתי שפיר סמיכות הפסוק שלאחריו "לא יִחַבֵּל רַחֲמִים וְרִכָּב" (דברים כד, ו), לשיטת הרמב"ם שאסור אף מדעת הלוח ולא מהני מחילה גביה.

ועיין ב"חתם סופר" (שו"ת אה"ע ח"ב קנ"ה) שמאריך אי האיסור ד"לא יעבור עליו לכל דבר" נוהג גם בזה"ז לענין לצאת לסחורה או שהוא רק לענין צבא, ובסוף דבריו מסיק דעכ"פ לענין סחורה אפשר לסמוך על שיטות המקילין דבמחילתה שרי, כיון דלדעתו לרוב הפוסקים אין איסור כלל.

(משמח שמן)

שמחים ומשמחים

"ושמח את אשתו", ותרגמו ויחדיו ית אתתיה, והמתרגם ויחדיו עם אתתיה טועה הוא, שאין זה תרגום של ושימח, אלא של ושמח (רש"י).

אולי יש ליישב המתרגם דגם אם המצוה לשמח את האשה מכל מקום צורת המצוה להיות שמח עמה, דאי אפשר לשמח את השני בלי להיות שותף בשמחתו, וכדאשכחן בהרבה מקומות, עיין מתניתין מעשר שני ה' י"ב, "עֲשִׂיתִי כָּל אֲשֶׁר צִוִּיתִנִּי" (דברים כו, יד), שמחתי ושימחתי בו (הובא ברש"י כי תבא), ופירש הגר"א בשנות אליהו דהיינו צדקה, הרי שאי אפשר לשמח את הזולת כשאנו שמח עמו, וכדאיתא בתענית (כב, א) אמר אליהו לר' ברוקא הנך תרי, בני עלמא דאתי נינהו, אזל לגבייהו, אמר להו מאי עובדייכו, אמרי ליה אנשי בדוחי אנן מבדחינן עציבי, ופירש רש"י שמחים ומשמחים בני אדם, וכן הוא לענין שמחת איש את אשתו, כמו שכתב הרמב"ם (אישות פ"י י"ב) תקנו חכמים שכל הנושא בתולה יהיה שמח עמה שבעת ימים, וכן הוא נוסח הברכה משמח חתן עם הכלה, וכן מצינו לענין המצוה לשמח את החתן שהיו שמחים עמו כדאיתא בפרקי דר"א סוף פרק י"ז, 'ואנשי מקום רואים את החתן ושמחים עמו', עכ"ל.

(עטרותיהם - הרב דוד פלק)

וכמו שנאמר (איוב ב, ד) "וְכָל אֲשֶׁר לֹאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ", וצא וראה דרכם של בריות שכשהדבר נוגע לפקוח נפש אין הכסף חשוב לכלום, וכאשר יתבונן בזה כל בר לבב ילמד לקח ויבין על נכון שבאמת כל הבלי העולם אינם שווים מאומה ואין להם שום ערך אמיתי. וכמו שכתב הרמב"ם לגבי איסור נקימה ונטירה (הלכות דעות פ"ז ה"ד) 'ראוי לו לאדם להיות מעביר על מידותיו על כל דברי העולם, שהכל אצל המבינים דברי הבל והבאי ואינן כדאי לנקום עליהם'. וכאשר זוהי השקפתו של האדם והבטתו על ענייני העולם, ממילא לא ירע לבבו בתתו את המשכון חזרה ללוה, שהרי מה הוא חשבון הממון מול ערך המצוה שהוא מקיים בזה.

וכאשר יתבונן בדברים הללו ויחקקם בעומק לבו ונפשו כדי לזכרם ולחשוב עליהם בכל עת, אזי הם ייסעו ויעזרו בעדו להתגבר על כל הנסיונות הבאים לפניו, כי כאשר יבין שהבלי העולם אינם שווים מאומה, וככלום הם נחשבים לעומת הנשמה האלוהית השוכנת בקרבו, הרי לא ימשכן את טוהר הנשמה הנצחית בשביל הבלי עולם חולף נעדר כל ערך.

ובגשת אדם לקיים דבר ה' בכל מצוה ומצוה אשר תעשינה, צריכה ללוות אותו מהלך מחשבה זו, שכל חפצי העולם אינם שווים מאומה לעומת חפצי שמים, ובמיוחד בבואו לעסוק בתורה, שעליו להתבונן בזו השעה ולהעמיק בתוכיות לבו שהתורה הקדושה היא החפץ היקר והנכבד מכל חפצי העולם באשר הם, וכמו שמעיד הכתוב (משלי ג, טו) "יִקְרָהּ הִיא מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצֶיהָ לֹא יִשְׁוּ בָהּ" ואומר (שם ח יא) "כִּי טוֹבָה חֲכָמָה מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצִים לֹא יִשְׁוּ בָהּ".

וידיעה זו אינה דבר נוסף וכלומר שמלבד הלימוד עצמו עליו גם להעריך את חשיבות התורה, אלא היא עיקר ושורש בהשגת התורה, כי כאשר יקבע בלבו ידיעה זו באמת ובתמים, ממילא יהיה משתוקק ומתלהט אחר התורה, ועל ידי השתוקקות זו אכן יזכה להשיגה ולקנותה קנין נצחי בנפשו.

(משחת שמן)

"הַשֵּׁב תְּשִׁיב לוֹ אֶת הָעֶבֶט כִּבּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשִׁלְמָתוֹ וּבִרְכָּךְ וְלֶךְ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים כד, יג).

פירש רש"י "וברכך" - ואם אינו מברךך "ולך תהיה צדקה", עכ"ל. והיינו דקשה למה צריך עוד לסיים "ולך תהיה צדקה" [אחר שאמר "וברכך"], על זה פירש דקאי אם אינו מברכו.

ואולי יש לומר [באופן אחר] עפ"י דמפורש בירושלמי סוף פאה פ"ח הל"ו: 'רבי ליעזר הוה [היה] פרנס [על הצבור], חד זמן נחית לביתיה [פעם אחת חזר לביתו], אמר לון [לאנשי ביתו] מאי עבדתון [מה היה מעשה בבית, מה עשיתם לעניים שבאו בזמן שלא הייתם], אמרו ליה אתא חד סיעא [באה קבוצה אחת של עניים] ואכלון ושתו וצלו עלך [ואכלו ושתו והתפללו עליך], אמר לון ליכא אגר טב [אמר להם, חבל שעתה אין לי שכר טוב מפני שנתנו לי כבוד בעולם הזה]. נחת זמן תניין [פעם שני בא לביתו ושוב]

אמר לון [לאנשי ביתו] מאי עבדתון [מה עשיתם לעניים שבאו בזמן שלא הייתם], אמרו לו אתא חד סיעא חורי [באה קבוצה אחת של עניים] ואכלון ושתון ואקלונך [ואכלו ושתו וקללך], אמר לון כדון איכא אגר טב [אמר להם, עתה שמח אני כיון שבאופן זה שקיללוני בעולם הזה - יש שכר טוב לעולם הבא], עכ"ל הירושלמי. והיינו דלא רצה לקבל שכר מצוות כלל בהאי עלמא. ולפי"ז יש לכוון בהאי קרא דאמר ה' ית' "וברכך" דא"כ יש לך לחשוש שמא כבר קיבלת שכרך בהאי עלמא, על זה מסיים לה דאין לך לחוש "ולך תהיה צדקה" [ושכרך שמור לעוה"ב].

(נתיבות קודש - רבי אברהם ישראל משה סאלמאן)

"לֹא תִטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם" (דברים כד, יז).

כתב בבעל הטורים: ולא אמר 'גר ויתום', לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי. כלומר, להורות שכל גר הריהו כיתום קטן שמצוה לכבדו ולהחזיקו.

וראה ב"משך חכמה" פרשת ואתחנן (לעיל ה, כז), שמביא שה"חתם סופר" בחידושו לעבודה זרה (סג, ב) כתב כי נתקשה כל ימיו מהיכן הוציאו חז"ל (יבמות כב, א) הא ד'גר שנתגייר כקטן שנולד דמי', יעויין שם. והנה מצאנו כאן בבעל הטורים מרבותינו ראשונים כמלאכים, שלמד זאת מכאן.

עוד יש לציין כאן למה שנסתפק ב"מנחת חינוך" (מצוה תק"צ) אם לגבי גר יש הלאו ד"יתום ואלמנה לא תענון", כיון שדינו כקטן שנולד ועל פי חוקי התורה אין לו אב ואם. והנה לפי דברי בעל הטורים לכאורה אפשר לפשוט הספק, ולומר שדינו כיתום גמור ושפיר יש עליו לאו דלא תענון [ועי' "טעם ודעת"].

(משחת שמן)

"כִּי תִקְעַר קִצְרֶךְ בְּשָׂדֶךָ וְשָׂכַחְתָּ עֹמֶר בְּשָׂדֶה לֹא תָשׁוּב לִקְחָתוֹ לַגֵּר לִיתוֹם וְלְאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יִבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂה יְדֶיךָ" (דברים כד, יט).

בענין מי שנפל ממנו סלע ועני התפרנס ממנו שקיים מצוה ברש"י 'ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוין', אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני תתפרנס בה, הרי הוא מתברך עליה. ומקורו בספרי כאן (פיסקא רפג) [ויש להבהיר, דעל כרחק מיירי כאן שמצאה העני לאחר יאוש, דאי לאו הכי הרי מחויב העני בהשבת אבידה]. ויש לעיין לפי הסוברים שמצות צריכות כוונה (עי' שו"ע אורח סי' ט), אם כן מאי טעמא המאבד סלע מתוך ידו ומצאה עני מקיים בזה מצוה, והרי לא נתכוון לשם מצוה, דהרי לא ידע שנאבד ממנו.

ואל תשיב ותאמר דעדיפא מינה היה אפשר להקשות - והיינו ממצות שכחה גופא, שנתקיימה המצוה רק בהיסח דעת ובלי כוונה. דהנה בעיקר מצות שכחה יש לחקור מתי מתקיימת המצוה האם בשעת השכחה, או שהמצוה מתקיימת דוקא כמי שנזכר אחר כך ששכח, ואז במה שנמנע

מליטול השכחה מקיים מצות 'לא תשוב לקחתו', וכבר העירו האחרונים בזה [עיי' בזה בתורת זרעים (סוף מס' פיהא) ועוד]. ובפשטות הכתוב משמע כהצד השני דהמצוה נתקיימה רק במה ד'לא תשוב לקחתו', ואם כן אין להקשות ממצות שכחה גופא [אולם עיי' במשך חכמה שכ' שמדברי הספרי הנ"ל מוכח דהמצוה מתקיימת כבר בשעת השכחה, ולא כשמכר בשכחה ואינו חוזר ליטלה, דאל"כ מה ראיית הספרי ממצות שכחה שמי שנפל מידו סלע ובא ליד עני שמקבל על זה שכר, והרי שאני מצות שכחה שהמצוה במה שאינו חוזר ונוטלה ואת זה הוא עושה מידיעתו, ומה הראיה לנפל מידו סלע ובא ליד עני שעשה כן בלא ידיעה, עכת"ד].

אמנם, אי נימא דהמצוה נתקיימה בשעה ששכח, יש ליישב הן על מצות שכחה והן על קיום מצות צדקה בנאבד לו סלע, על פי מה שכתבו האחרונים דבמצות שבין אדם לחבירו לא אמרינן 'מצות צריכות כוונה', עיי' בזה בספר המקנה (נג - ט, ד"ה בספר) [וכן כתב בכלי חמדה (פר' כי תצא יא, אות ה', ובקונטרס אחרון שם אות ו') דלכולי עלמא לא בעינן כוונה במצות שבין אדם לחבירו כיון שהמצוה היא בתוצאה. אולם מאידך עיי' בספר פסקי תשובה (ח"ג סי' רפה) שכתב דמצוה שבין אדם לחבירו לכו"ע צריך כוונה, כיון דסתמא אינו לשמה]. ועוד יש לומר בזה על פי מה שכתב הג"ר אלחנן וסרמן הי"ד זצ"ל (קובץ שיעורים מס' כתובות אות רמט, וחלק ב' סי' כג) דבמצוה שהמעשה בעצמו הוא גוף המצוה שם הכוונה מעכבת, כאכילת מצה ותקיעת שופר, אבל היכא דעיקר המצוה היא תוצאת המעשה אמרינן שאין הכוונה מעכבת, כגון פריה ורביה דהמצוה היא שיהיו לו בנים וגם אם הוליד בנים בלא כוונה נתקיימה המצוה מאליה, וכן לגבי מצות צדקה אין עיקר המצוה במעשה הנתינה אלא התוצאה שהעני יהנה, ולכן הנותן צדקה בשביל שיחיה בני קיים מצות צדקה, ורק כשמתכוון לכבוד עצמו אינו מקיים בזה מצוה, עיי' שם.

(גיצי אורה - רבי אליקים גציל פריד)

"אַרְבָּעִים יָכֵנוּ לֹא יִסִּיף" וגו' (דברים כה, ג).

בענין פשוטו של מקרא - להכות ארבעים

ברש"י, 'ולא ארבעים שלמים, אלא מנין שהוא סוכם ומשלם לארבעים'.

יעויין בשו"ת "בית יצחק" (חיו"ד ח"ב, סימן קסג סק"ג) שהביא בשם הברטנורא דבר פלא, שאף על פי דרבנן סבירא להו במכות (כב, א) דמלקין רק שלושים ותשע מלקות, אף על פי כן מרים המקל להכות אבל אינו מכה בפועל, לקיים מקרא כפשוטו של "ארבעים יכנו". אך כעת לא מצאתי בברטנורא שכתב כן, ואולי כוונתו לתרגום יונתן כאן שכתב, 'ארבעין יצליף וחסיר חד ילקיניה', ודוק. [ועיי' בבני יששכר (חודש תשרי מאמר קדושת היום אות ה) שאכן מבאר דברי התרגום יונתן דכוונתו שבפעם הארבעים ירים ויטה ידו כדרך שרוצה להלקות, אבל לא יוריד הרצועה על הגוף, עיי"ש].

ואולי הכוונה בזה היא כמו שכתב הריטב"א ביבמות (קג, ב), שחידש שם הריטב"א חידוש גדול, דהא דאמרינן דחלצה

בסנדל שאינו שלו דכשרה, היא רק בדיעבד, אבל לכתחילה בעינן דווקא שיהא הנעל של היכס, אף על גב דדרשינן התם 'נעל נעל ריבה אפילו של אחרים', מכל מקום 'מדרבנן מיהת חייבים לקיים פשטיה דקרא, דכתיב נעלו דמשמע שלו', ע"כ. וכן נפסק בשולחן ערוך אבן העזר (סימן קס"ט סעי' י"ד), דלכתחילה צריך לתת המנעל ליכס במתנה. הרי שחידש לנו הריטב"א דיש חיוב מדרבנן לקיים המקרא כפשוטו, וכמו כן יש לומר דזהו כוונתם להרים המקל בפעם הארבעים.

ובדומה לזה יש לציין דברי האבן עזרא בפרשת בא (יב, טו) שכתב שעל דרך פשט הפסוק יש חובה לאכול מצה כל שבעת ימי הפסח, עיי' שם. והיינו כנ"ל, דאף על פי שחז"ל הוציאו למקרא מידי פשוטו מכל מקום חייבים לקיים פשטיה דקרא. [ועיי' עוד בספר "מקראי קדש" להגרצ"פ פראנק ז"ל (פסח ח"ב, סי' מ"ו) שכתב ליישב על פי דברי הריטב"א הנ"ל את מה שכתב המג"א (סימן תעה סק"ד) לגבי אכילת מצה, דלכתחילה צריך לאכול את כל הכזית מצה בבת אחת, והקשה על דברי המג"א, דכיון דגילתה לן ההלכה למשה מסיני דבכדי אכילת פרס חשיב כבת אחת ויוצא בזה, אם כן מנליה דלכתחילה לא. והביא שם שהגרי"פ פערלא ז"ל העיר לו ליישב על פי דברי הריטב"א הנ"ל, דכיון שכתב רש"י דסתם אכילה משמע בבת אחת, אם כן על פי פשטיה דקרא היה צריך דווקא בבת אחת, הילכך מדרבנן צריך לקיים קרא כפשטיה לחומרא להצריך בבת אחת דווקא. ועיי' שם עוד ובהגהות 'הררי קדש' שם לנכדו שהביא עוד כמה דוגמאות בזה להלכה].

(גיצי אורה - רבי אליקים גציל פריד)

"וְנִגְשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעִנִּי הַזָּקִנִּים וְחָלְצָה נַעֲלָו מֵעַל רַגְלָו וְיָרְקָה בִּפְנֵי וְעָנְתָה וְאָמְרָה כִּכָּה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִבְנֶה אֶת בֵּית אָחִיו" (דברים כה, ט).

החיוב לסייע לזולתו לבנות את ביתו הרוחני

'ראוי הוא לזה הבזיון מאחר שלא חפץ להשלים בנין הבית שהתחיל לבנות אחיו בקידושו' (ספורנו).

מדברי הספורנו יש ללמוד את גודל החיוב והאחריות המוטלת עלינו, לבנות ולחזק כל אחד מאחינו בני ישראל במצבו הרוחני. והדברים קל וחומר, ומה יבם זה שלא בנה את בית אחיו הגשמי, ראוי הוא לבזיון גדול כזה, מי שהיכולת בידו לבנות את רוחניות הבית של אחרים, והוא נמנע מלעשות זאת, על אחת כמה וכמה שהוא ראוי לבזיון. ואין לאדם התנצלות לומר שאינו יכול לעשות כן מפני הבושה, או מפני שהוא טרוד בעסקיו וכדומה, וכמו היבם שמגיע לו בזיון זה, אף אם יש לו חשבונות שאינו יכול לייבם.

ולא עוד, אלא שמי שאינו מציל את חבירו מאבדון נפשו, הרי עובר גם משום "לא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ" (קדושים יט, טז), כי כשם שמי שרואה את חבירו טובע בנהר והוא נמנע להצילו, מפני הבושה או מפני שהוא טרוד בעסקיו וכדומה, בודאי לחוטא גדול יחשב, והכל מסתכלים על אדם כזה כמי

שאינו בן אדם. כל שכן לענייני רוחניות, שאמרו חז"ל "גדול המחטיאו יותר מן ההורגו", ואם רואה את חבירו טובע ומפסיד את רוחניותו, הרי הוא מוזהר בזה משום לא תעמד על דם רעך ומחוייב הוא להציל.

נמצינו למדים שכל אחד שהיכולת בידו לקרב אחרים לתורה, מחוייב לעשות מה שבכוחו. וכל אחד, בין שהוא צעיר או מבוגר, צריך להושיט יד כפי כחו, לעזור לאחרים שצריכים עזרה ברוחניות, ולקרבם לתורה.

ובודאי שמידה טובה מרובה, ואם מי שנמנע מלהקים בית אחיו אמרה התורה שראוי לבזותו, אם כן מי שעושה כמצווה ובונה את בית אחיו, וכ"ש כשבונה ביתו של יהודי ברוחניות, שראוי הוא לכבוד גדול בעוה"ז ובעוה"ב.

(עץ החיים)

"כִּי תֹעֲבֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כֹּל עֲשֵׂה אֱלֹהִים כֹּל עֲשֵׂה עוֹלָם, וְזָכֹר אֶת אֲשֶׁר עֲשֵׂה לָךְ עִמָּלְךָ בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם" (דברים

כה, טז-יז).

סמיכות פרשת עמלק לענין מידות ומשקלות

"זכור את אשר עשה לך", אם שקרת במדות ובמשקלות, הוי דואג מגרוי האויב, שנאמר "מֵאֲנִי מִרְמֶה תֹעֲבֶת ה'" (משלי יא, א), וכתוב בתריה "כָּא זֶדוֹן וְיָבֵא קָלוֹן" (משלי יא, ב) (רש"י).

יידוע מה שאמרו רז"ל שהגנב כופר בהשגחה, שירא מבני אדם ואינו ירא מה'. וגם במדות ומשקלות באופן שיסתר מבני אדם ולא ירא מהשם ג"כ כופר בהשגחה. לזה הסמך פרשת עמלק לענין המדות, שע"י הכפירה בא עמלק, וכשהיו ישראל מתנהגים ע"פ השגחה הנסיית כאשר נסתפקו בהשגחה מיד "ויבא עמלק" (מלבי"ם).

מדבריהם מתבאר שיש שייכות בין החטא של משקר במדות ומשקלות לגירוי עמלק, כי עיקר חטאו של המשקר במשקלות הוא שכופר בהשגחת ה', שאם היה מאמין שכל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה, ובתחבולותיו לא יועיל כלום להרוויח יותר ממה שקצוב לו, בודאי לא היה משקר כלל. ולכן, מדה כנגד מדה, הוא ראוי לגירוי עמלק שכפרו בהשגחת ה' בבריאה.

וכך היה במדבר, בזמן שישאל לא האמינו בהשגחת השי"ת במידה הראויה להם, מיד בא עמלק להילחם בהם. וכמבואר ברש"י בפרשת בשלח (יז, ח) "וַיָּבֵא עִמָּלָק" וגו' - סמך פרשה זו למקרא זה, לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם, ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין [וכן מובא בספרים שהגימטריא של עמלק הוא ספק], חייכם שהכלב בא ונושך אתכם, ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך, היה אותו הבן רואה חפץ ואומר, אבא טול חפץ זה ותן לי, והוא נותן לו, וכן שנייה וכן שלישית. פגעו באדם אחד, אמר לו אותו הבן ראית את אבא, אמר לו אביו, אינך יודע היכן אני, השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו.

וכעין זה ביאר מרן רבי משה פיינשטיין זצ"ל, מה שנשמעה פרשת משפטים לעשרת הדברות. כי מי שאינו נזהר בדיני

ממונות, ורוצה להשיג ממון שאינו שלו בגניבה וכדומה, סימן הוא שאינו מאמין ב"אנכי ה' אלקיך". כי בכלל האמונה בה' הוא להאמין שהשגחתו ית' היא על כל פרטי הבריא, ועל כן פרנסתו של אדם קצובה לו מאת הקב"ה. וממילא אין לו לעסוק בגזל ושאר איסורי ממון, כי בין כך לא יגע בממון חבירו כמלא נימא, ולא יהיה לו יותר מכפי מה שירצה הקב"ה לתת לו.

ולפי זה נראה לבאר מה שאמרו (קדושין פב, ב), 'הכשר שבטבחים שותפו של עמלק', ופירש רש"י, "ספיקי טריפות באות לידו וחס על ממונו ומאכילן". ולדברינו מובן כמין חומר, שהחס על ממונו במקום איסור אכילה, הרי הוא כופר בהשגחת ה'. כי המאמין בהשגחה יודע שפרנסתו קצובה לו מראש השנה, והוא לא ירוויח ממון במה שמכשיל אחרים באכילת איסור, ולכן הוא שותף אמיתי לעמלק שלא האמינו בהשגחה פרטית.

ולכן כשאנו מזכירים מה שעשה לנו עמלק, יש לנו להתחזק באמונה בהשגחה פרטית, לשאת ולתת באמונה, ולהיזהר מאד בכל איסורי ממונות. והמתחזק באמונה זו הרי הוא מוחה את זכר עמלק מקרבו, ומביא את העולם לתיקון השלם.

(עץ החיים - רבי חיים מיןץ)

"וְזָכֹר אֶת אֲשֶׁר עֲשֵׂה לָךְ עִמָּלְךָ בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם, אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדֶרֶךְ וַיִּזְנֶב בְּךָ כֹּל הַנְּחָשִׁים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיִף וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים" (דברים כה, יז-יח).

זכירת מעשה עמלק ורעתו

תקנת חז"ל היא להזכיר מחיית עמלק על ידי הקריאה, ומבואר דלאחר שתיקנו לנו חז"ל קריאה זו, הרי שמונח בחיוב זה האמצעי להגיע למחיית עמלק. ואף שיוצא ידי חובה בשמיעה לחוד, מ"מ עיקר העבודה אינה בשמיעה גרידא ד'רחמנא לבא בעי', וצריך שישפיע על לבו ובזה נבחן האדם, ו'צדיקים לבם ברשותם' (קה"ר פ"ה) ו"מִכָּל מְשֹׁמֵר נִצֵּר לִבְךָ כִּי מִמֶּנּוּ תֹצְאוֹת חַיִּים" (משלי ד, כג), כל אחד מחוייב לחיות ולהרגיש את המצוה ולהגיע למעשה, וז"ש "וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמְלְאוּ" (משלי כד, ד) ומבאר רבנו הגאון שהשכל יתפשט בחדרי הלב ויגיע למעשה.

בגמרא סנהדרין [כ' ב'] שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך להכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה. והנה המקרא ד"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּתֹב זֶאת זַפְרוֹן בְּסֹפֶר וְשִׁים בְּאֲזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מִחָה אֶמְחֶה אֶת זֵכֶר עִמָּלָק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם" וגו' (שמות יז, יד), לרוב הראשונים הוא מצות עשה דאורייתא, ועיקר המצוה אין הכוונה בה מצד רגש הנקמה שמושרש בטבע האדם, אלא יסודה לעקור מאתנו את שורש הרע. ומובא בשם רבנו הגר"א דשבעים כוחות באדם, וכן בכל אחת משבעים האומות יש בה תכונה ומידה מכח הרע המיוחד לאותה אומה, וקודם מתן תורה חזר הקב"ה על כל האומות ליתן להם תורה, ומה שלא רצו לקבלה הוא מצד אותו כח הרע המוטבע בהם, שזה היה המעכב לקבלת התורה, ורק עם ישראל הוא הנבחר הזך.

אבל לא כן עמלק שאינו כשאר אומה ולשון שיש בהם תכונות רעות, אלא הוא הרע בעצמו, וכל מהותו רק רע גמור, ולאחר שיצאו בני ישראל ממצרים אחרי נס קריעת ים סוף "נִמְגּוּ כָּל יִשְׂרָאֵל כִּנְעַן" (שמות טו, טו) שכל האומות היה להם אימה ופחד מן ה' ומשיחו, ורק עמלק שהוא כח הרע בעולם "וְלֹא יָרָא אֱלֹקִים" (דברים כה, יח) הוא יצא להלחם בעם ה', והוא הבריאה של זה לעומת זה עשה אלקים, כח הרע בעולם המתנגד לכח הטוב שמצד הקדושה שהיא בעם ישראל.

והנה לפני חטא האדם הראשון, אף שהיה כח הרע בעולם, מכל מקום לא היה לרע חלק בתוך הטוב והוא היה מובדל ומופרש, ואף שהיה לאדם בחירה הוא היה בעל בחירה להכנס אל כוחות הרע, כמו שהאדם הוא בעל בחירה להכנס אל תוך האש, וכמבואר ב"נפש החיים" (ש"א פ"ו). אך לאחר החטא נכללו ונתערבו גם כוחות הרע בעצמותו, בגופו ומחשבותיו של אדם, עד שאם מתעורר באדם רצון מסוים, אפשר שאינו יודע שזה הוא מכח הרע, ובאמת אינו מעצמו.

וזהו שאמרו בגמ' המן מן התורה מנין "הֵמָּן הָעֵץ" (בראשית ג, יא). דהיינו ששורש המן, שורש הרע בעצמו, הוא בחטא עץ הדעת. ועיקר תכליתנו לשרש ולעקור את הרע מתוכנו שלא יהיה לו שורש וזכר, ובזה האדם מקרב את ביאת משיח צדקנו בב"א ואת היום שיהיה ה' אחד ושמו אחד.

ואיתא בזוהר (ז"ח פרשת נח) דאם היה כי כנישתא חדא שיהיה בו תשובה שלמה, מיד היה משיח בא 'אמר לו ר' אליעזר חייך דאי יחזרון כי כל המעכב הוא הרע שבתוכנו, ומיד כשיעקר הרע הוא השאור שבעיסה, ודאי שאין מקום לעמלק שהוא כח הרע, ויסתלק כל המעכב לגילוי הגדול של ה' אחד ושמו אחד.

וצריך האדם להשיב אל לבו, לא להיות במצב של "אשר קרך", ובחז"ל (תנחומא תצא ט, פסיקתא ג, י) משלו משל לבן בליעל שקפץ לאמבטי הרותחת והקירה לפני אחרים. כי מעשה עמלק היה ללא דעת ושכל, והוא בא בזמן אחרי שהיה מצב בעולם של "נמגו כל ישבי כנען" כי נפל עליהם פחד ה', ועמלק היה היפוך השכל, והרי הפך השכל היא כל המהות של יצר הרע.

וזהו כח הרע לפעול אף שהוא נגד השכל וחכמה, כי ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות, אף שאין שום הגיון ודעת בליצנות, מכל מקום היא פועלת יותר מהתוכחות כולן. כאשר פועל באדם כח הרע הריהו במציאות של איזהו שוטה המאבד מה שנותנים לו, כשכאן בעולם הזה יכול בכל רגע ורגע ללקט מרגליות ולקנות קנייני נצח. ועל ידי הליצנות אינו מייקר את הקנייני נצח שיכול לזכות בהם. ועל זה בכה רבינו הקדוש ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת, על מה שיכול האדם לקנות בכל רגע מחיי חיותו, ובהפך הגמור מן

הדעת הוא מאבד הכל, ומעביר את זמנו בהבליו ובתשוקות חולפות. וצריך כל אחד לתת לבו ללכת בדרכי החכמה, ולאדם מערכי לב להכין דרכיו שיהיה קנינו קבוע בקביעות, כי אם האדם נתון להשפעות הסביבה אין בו אפילו ריח של עבודת ה', וצריך לעמול ולהיות לכל הפחות מתחיל בייצאה מן ההרגל הטבעי ומשורש הרע שהוא היפך השכל, ולשים אל לבו את ההפסד הנורא שיש לו ולעולם בכל רגע, ולהתרחק משורש הרע שהוא הפוך הדעת. וכשהאדם לא גודר את עצמו ולא פוקח את עיניו הרי שגם אם קנה משהו ברוחניות, הקנינים באים לידי היזק כי נח לאבדם ככלי זכוכית (חגיגה טו, א), וכשמוציא את עצמו מכל ההשפעה החיצונית ומהסביבה אז יזכה בס"ד להתעלות ולזכות לדברים הנצחיים.

(תפארת שמואל - רבי שמואל אויערבאך)

למחות את כח עמלק שבתוכינו

דבר אחר, לשון קור וחום, צננך והפשירך מרתיחתך, שהיו האומות יראים להלחם בכס, ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה, בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה, אף על פי שנכזה, הקרה אותה בפני אחרים' (רש"י).

הנה התורה מתארת לנו בפרשה זו, את הרע שעשה לנו עמלק, שבעבורו נתחייבנו למחות את זכרם מן העולם. והדבר הראשון שכתבה התורה כאן הוא "אשר קרך בדרך", לשון קרירות, והיינו שכל האומות היו יראים מגודל קדושתם וקירבתם של ישראל להקב"ה, שהיה ניכר לעין כל מה שה' הושיע אותם, ועשה בשבילם כל האותות והמופתים. ולזה בא עמלק להראות לעמים שאין צריך לירא מהם, וזלזל בכל מעלת כלל ישראל וקדושתם אצל העמים. וכיון שעמלק הם רע בתכלית, עד שהם גורמים גם לאחרים קרירות באמונה בה', נצטוונו למחות אותם ואת השפעתם מן העולם.

והנה עצם הציווי הוא לתפוס את האנשים שהם מזרע עמלק ולמחותם מן העולם, אבל שורש מצוה זו של מחיית עמלק הוא, לבער גם את מדת עמלק שבקרבתנו. כי אף שעמלק הם טמאים ורעים בתכלית, ולהבדיל ישראל הם קדושים וטובים, מכל מקום גם בתוך כלל ישראל, יש כאלו שיש בקרבם כחות רעים שהם בבחינת "עמלק". ותפקידנו הוא לבער כוחות אלו מן העולם, ולנקות את עצמנו מכל מה שדומה בשורשו למעשה עמלק.

ולכן נכלל במצוה זו, שיש לנו להיזהר מלגרום לזולתנו קרירות בעבודת ה'. ומי שעושה דבר הגורם לאחר התרשלות באיזה ענין של עבודת ה' ח"ו, הרי זו הנהגה שלעמלק, ומחוייב הוא למחותה מקרבו.

(עץ החיים)

"והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצוותיך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך ולא נבוש לעולם ועד". כתב בספר "דרשות רבנו יוסף נחמיה" (רמזים לחודש אלול) דבתפילה זו של "ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך" יש בה ראשי תיבות "אלול". ע"י בקיצור שולחן ערוך (סי' קכ"ח) שכתב וז"ל: "האריז"ל כתב "ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך" ראשי תיבות "אלול", לומר כי חודש זה הוא עת רצון לקבל תשובה על החטאים שעשה בכל השנה, וגם רמז שגם על השגגות צריך לעשות תשובה בחדש הזה".